

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Katedra politologie

Bakalářská práce

2019

Polina Matsehora

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Katedra politologie

Ruský nacionalismus

Bakalářská práce

Autor práce: Polina Matsehora

Studijní program: Politologie

Vedoucí práce: Hana Kubátová, Ph.D.

Rok obhajoby: 2019

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 30. července 2019

Polina Matsehora

Bibliografický záznam

MATSEHORA, Polina. *Ruský nacionalismus*. Praha, 2019. 58 s. Bakalářská práce (Bc). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií, Katedra politologie. Vedoucí diplomové práce Hana Kubátová, Ph.D.

Rozsah práce: 104 053 znaků.

Anotace

Bakalářská práce „Ruský nacionalismus“ se zaměřuje na fenomén ruského nacionalismu a jeho moderní projevy. Práce pojednává o původu ruského nacionalismu a specifických podmínkách vývoje ruské identity, které se významně podílely na vytvoření současné povahy ruského nacionalismu. Zvláštní pozornost je v této práci věnovaná historii ruského státu, jelikož v ní leží kořeny kolektivního vědomí a mentality ruského národa.

Annotation

The bachelor thesis „Russian Nationalism“ focuses on the phenomenon of Russian nationalism and its modern manifestations. The work deals with the origins of Russian nationalism and the specific conditions of the development of Russian identity, which significantly contributed to the creation of the current nature of Russian nationalism. Particular attention in this work was paid to the history of the Russian state, as in it lie the roots of the collective consciousness and mentality of the Russian nation.

Klíčová slova

Rusko, nacionalismus, národ, identita, mentalita, sebeidentifikace, autokracie, pravoslavná církev, multietnicita, putinismus

Keywords

Russia, nationalism, nation, identity, mentality, self-identification, autocracy, Orthodox Church, multiethnicity, Putinism

Title/název práce

Russian Nationalism

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat Haně Kubátové, Ph.D. především za odborné vedení mé práce, relevantní připomínky a cenné rady, díky kterým tato bakalářská práce mohla vzniknout. Děkuji také za velkou podporu a čas, který věnovala mně a mé práci.

Obsah

Úvod	3
1. Dějiny ruského nacionalismu	7
1.1. Hlavní body vývoje ruské identity	7
1.2. Vztah mezi historií a nacionalismem	7
1.3. Kontroverze historického přístupu v rámci studia nacionalismu	9
1.4. Dějiny Ruského státu	10
1.4.1. Kyjevská Rus	10
1.4.2. Období Moskevského Velkoknížectví	11
1.4.3. Období Ruského Impéria	12
1.4.4. Období Sovětského Svazu	15
2. Teoretické zařazení ruského nacionalismu	18
2.1. Teorie nacionalismu Ernesta Gellnera	19
2.1.1. Vývoj nacionalismu	20
2.3. Teorie nacionalismu Anthony D. Smithe	23
2.4. Charakteristické prvky vývoje ruské identity	26
2.4.1. Autokracie	27
2.4.2. Rozměr teritoria	28
2.4.3. Multietnicita	29
2.4.4. Církev	31
2.5. Kontinuita charakteristických prvků ruské mentality	32
3. Nacionalismus v moderní Ruské federaci	34
3.1. Putinismus	35
3.2. Nacionalismus v současném ruském politickém myšlení – Teorie eurasijství a koncepce „ruského světa“	40
Závěr	43
Summary	45
Použitá literatura	46
Teze bakalářské práce	51
Zdůvodnění výběru práce	51
Předpokládaný cíl	51

Metodologie práce	51
Základní charakteristika tématu	52
Předpokládána struktura práce	52

Úvod

Nacionalismus, včetně šovinismu – své generalizované vyhrocené formy, jež obsahuje rasistický nacionalismus, fašismus, xenofobii atd. – je považován za fenomén moderní doby (Kaldor, 2004). Navzdory moderní globalizaci, rostoucí celosvětové komunikaci a spolupráci, a také letem vývoje států cestou společného řešení různých otázek na mezinárodní scéně, nacionalismus zůstává jakýmsi „trojským koněm“ pro světový mír. I nadále v sobě skrývá celou řadu potenciálních hrozeb. Nacionalismus je například těsně propojen s nástupem nové geopolitické éry, tzv. „teichopolitics“ – odmítání vize „světa bez hranic“, tendence k de-globalizaci, budování stěn a ohrad na mezinárodních hranicích ve snaze zabránit nežádoucím tokům z periferií (Rosiére & Jones, 2012, s. 5). Současným příkladem takových strategií je Brexit, politika Donalda Trumpa ve Spojených státech amerických a Marine Le Penové ve Francii. Nejnebezpečnějším rysem nacionalismu je však manipulace veřejným míněním na základě ponětí národní hrdosti, což umožňuje vládám ospravedlňovat své agresivní chování v mezinárodních vztazích. Zajímavým příkladem takových manipulací je politika moderní Ruské federace, jejíž politická strategie se výrazně změnila po 30 letech od rozpadu Sovětského svazu. Původní touha po mezinárodní spolupráci a neochota být ve stínu ostatních států se v průběhu let proměnila v myšlenku rusocentrismu, horlivou víru v jedinečnost ruského národa a striktní dělení společnosti pomocí konceptů „my“ a „oni“, což posléze vedlo k politice „kdo není s námi, ten je proti nám“ (Maslovskii, 2015, s. 9).

Pro základní pochopení současného ruského nacionalismu si musíme položit tytéž otázky, kterými se již mnoho let zabývají historici, politologové, ale rovněž politici a nacionalisté: co znamená být Rus? Jaké faktory tvoří současnou ruskou identitu? Kde začíná sebeidentifikace člověka, příslušného k „Velkému ruskému národu“?

V bakalářské práci se budu zabývat současným ruským nacionalismem ve smyslu ruské víry ve vlastní svrchovanost a fundamentální odlišnost od jiných národů. V této práci vycházím z definice nacionalismu Ernesta Gellera. Nacionalismus je podle Gellnera „politický princip, který z kulturní podobnosti činí fundamentální sociální pouto“ (Gellner, 2003, s. 17) a „politický princip, založený na shodnosti politické a národní jednotky“ (Gellner, 1983, s. 1). Gellnerova definice nacionalismu může být logicky doplněna tezí, že

nacionalismus je ideologií, která prosazuje zájmy konkrétního národa. Tato teze bude tvořit fundament mé argumentace.

Ve své práci pracuji také s dalšími důležitými pojmy jako identita, sebeidentifikace, sebepojetí. Při práci s nimi se opírám především o definici od sociologů Brubakera a Coopera. Všechny tyto pojmy přímo souvisí s fenoménem nacionalismu a vzhledem ke svému významu budou v této práci vykonávat funkci analytických kategorií, určených k pomoci při výzkumu ruského nacionalismu obecně a konkrétního hledání jeho kořenů. Budu se zabývat pojmem identity ve smyslu kolektivního fenoménu, který staví na fundamentální shodě a s ní spojené jednotě členů skupiny, přičemž nezáleží na tom, zda je tato „shoda“ přirozená, nebo je tvořená pouze vírou, zkušeností či subjektivním pocitem „stejnosti“ členů skupiny. Podle Brubakera a Coopera se podobná „shoda“ následně projevuje v kolektivním vědomí, skupinové solidaritě a společné akci (Brubaker a Cooper, 2000, s. 7). Základ pojmu sebeidentifikace tvoří identifikace jako proces charakterizace – umístění „objektu“ do nějaké kategorie, jeho lokalizace vůči ostatním známým „objektům“, jeho zařazení do existujícího narativu atd. Proces identifikace je spojen s potřebou specifikovat agenta, který identifikuje „objekt“. V tomto smyslu pojem sebeidentifikace specifikuje „sebe“ jako činitele této identifikace, která je vždy nejednoznačná, situační a velmi kontextová. V podstatě je identifikace komplexním procesem, který v sobě zahrnuje jak relativně mechanickou klasifikaci, tak i psychodynamiku, jež spočívá v emocionální identifikaci s jiným člověkem nebo skupinou (Brubaker a Cooper, 2000, s. 14-17). Pojem sebepojetí v této práci odkazuje na to, jak člověk chápe sebe a to, kým je. Podle Brubakera a Coopera sebepojetí je subjektivním pojmem a nezahrnuje v sobě názor ostatních na jedince, i když případné kategorizace a identifikace mohou do velké míry určovat, jak s jedincem zachází ostatní a také za koho se sám považuje (Brubaker a Cooper, 2000, s. 18).

Posledním, ale velmi důležitým pojmem, který v této práci použiji, je pojem mentality, konkrétně ruské mentality. Podle Yureviche je koncept ruské mentality v současné době jedním z nejpopulárnějších pojmů v ruské psychologii a vědách jí blízkých. Je schopen objasnit situaci v moderním Rusku, jelikož už prokázal své ideologické a vysvětlující funkce (Yurevich, 2013, s. 1). Nicméně vzhledem ke komplexitě a abstraktnosti konceptu mentality neexistuje její jediná všeobecná definice, proto uvedu několik definicí různých autorů předložených Yurevichem, o které se budu ve své práci opírat. Podle nich je mentalita

„historicky založené dlouhodobé skupinové myšlení, jednota vědomých a nevědomých hodnot, norem a postojů v jejich kognitivní, emocionální a behaviorální reprezentaci“, „sociopsychologická entita vlastní etnické skupině, národu, lidu nebo zemi“, „systém vzájemně propojených obrazů, včetně těch v bezvědomí, které jsou základem kolektivní vize světa“ a „specifické rysy duševního života lidí, které jsou určovány ekonomickými a politickými podmínkami“. Při zobecnění výše uvedených definic lze říci, že ve své práci pojímám mentalitu v nejširším slova smyslu, tedy jako soubor psychologických charakteristik, které odlišují daný národ od jiných národů (Yurevich, 2013, s. 5).

Hlavním cílem mé práce je popsat charakter nacionalismu v moderním Rusku s důrazem na období po roce 2000 a s tím související vliv Vladimira Putina, a najít jeho specifické rysy. Pokusím se definovat faktory, které se významně podílely na vytvoření ruské mentality a s ní spojené povahy ruského nacionalismu. Při psaní své práce vycházím z předpokladu, že existuje řada prvků charakteristických pro ruské sebeurčení, na základě kterých můžeme pozorovat proces proměny národní identity. Na rozdíl od původního záměru dané práce, prezentovaného v tezích, jejím centrálním tématem není role post-Sovětského období ve vývoji ruské společnosti a s tím spojené proměny ruské mentality. Podobný rozdíl mezi prvotní ideou mého výzkumu a jeho finální podobou je odůvodněn především mým osobním uvědoměním obrovské role historického kontextu pro evoluci ruského nacionalismu, jehož základem jsou specifika ruského charakteru. Dle mého názoru, by takto upravená bakalářská práce následně mohla posloužit celkovému lepšímu pochopení problematiky ruského nacionalismu a přispět k vysvětlení jeho původu a příčin.

Ve své bakalářské práci zodpovím následující výzkumné otázky. Hlavní výzkumná otázka zní „Je vzestup současného ruského nacionalismu ovlivněn historicko-politickými faktory? Pokud ano, jakými?“. V této výzkumné otázce navazuji na tvrzení, že „každý národ je formován za podmínek – geografických, klimatických, historických, ekonomických, sociálních a politických – které jsou pro tento národ jedinečné a specifické a nevyhnutelně ovlivní jeho psychologii“ (Yurevich, 2013, s. 7). Myslím, že pokud je nacionalismus jako fenomén neoddělitelně spojen s koncepcí národa, lze spatřit vliv určitých historicko-politických podmínek také i na jeho vývoj. Hierarchicky nižší výzkumná otázka této bakalářské práce zní: „Jaké formy nacionalismu jsou typické pro moderní Rusko?“.

Pokud jde o strukturu bakalářské práce, tak ta se dělí do tří kapitol. První kapitola je věnovaná historii Ruska od vzniku Kyjevské Rusi (r. 882) až po rozpad Sovětského Svazu (r. 1991), respektive nejdůležitějším etapám ruských dějin. Tento historický úvod mi pomůže v identifikaci charakteristických prvků ruského sebepojetí. Ve druhé kapitole se zabývám logikou nacionalismu pomocí obecné teorie nacionalismu Ernesta Gellnera, která pro aplikaci teoretického rámce na případ ruského státu bude následně doplněná o teoretickou vizi Anthony D. Smithe, která objasní vztah mezi fenoménem současného ruského nacionalismu a historicko-politickými podmínkami jeho existence. Důležitou součástí této kapitoly je rozbor prvků charakteristických pro ruskou identitu, které jsou dané historickým vývojem ruského státu a jsou našimi indexy ruského národního vědomí. V poslední kapitole definuji konkrétní projevy moderní varianty ruského nacionalismu, jejichž kořeny leží v dějinách Ruska a „specifické ruské duši“ (Williams, 1970). Budu se zabývat fenoménem putinismu a vlivem Vladimíra Putina na proměnu ruské společnosti od jeho nástupu do čela státu v roce 2000. Následně se věnuji tématu nacionalismu v moderním ruském politickém myšlení. Prozkoumám teorii eurasijství Alexandra Dugina, jakožto moderního ekvivalentu imperialismu minulosti a významného katalyzátoru vyhroceného ruského nacionalismu a na ideologii „ruského světa“ jako oficiální politiku státu.

1. Dějiny ruského nacionalismu

1.1. Hlavní body vývoje ruské identity

Historie ruského státu ve své celé šíři přesahuje možnosti této bakalářské práce. Nicméně význam ruské historie je velice důležitý z hlediska formování ruské národní identity, a proto se ve své bakalářské práci omezím na ty etapy dějin, jež podle mého názoru hrály klíčovou roli v otázce vytvoření ruské sebeidentifikace.

Pro vysvětlení vztahu dějin a jistých specifík „ruské mentality“ se soustředím na vybrané složky, které budou tvořit základ mé argumentace. Při výběru těchto bodů vycházím z předpokladu, že existuje určité propojení mezi historicky danými prvky a charakterem sebepojetí ruského národa, které je hlavní příčinou specifické povahy moderního ruského nacionalismu. Nejdůležitějšími faktory jsou tedy:

1. Rozměr Ruského státu, který podmiňuje národní přesvědčení o „důležitosti“ Ruska na mezinárodní scéně. Velikost Ruska je dále neoddělitelně spojena s velmocenskou sebeidentifikací Ruska (Ištok a Plavčanová, 2013).
2. Důležitá pozice a z ní vyplývající autorita pravoslavné církve, která byla v ruských dějinách přítomná od jejich počátku až po současnost (Christy, 2018).
3. Autokracie, která měla stejně dlouhou tradici v historii ruského státu a bezesporu významně ovlivnila ruskou společnost. Dokonce lze říci, že po pádu ruské monarchie, vůdčí a autokratickou úlohu přebrala Komunistická strana Sovětského svazu (Hale, 2011).
4. Multikulturnost ruského státu, případně vztah mezi multietnicitou říše a ponětím národnosti v jejím rámci (Kappeler, 2001).

Spolu s výše uvedenými autory se domnívám, že všechny zmíněné body jsou charakteristickými prvky dějin ruského národa, a proto musí být detailně zohledněny při analýze ruského nacionalismu.

1.2. Vztah mezi historií a nacionalismem

„Národní identita a národní hnutí jsou konečným výsledkem vleklých procesů a čerpají svou legitimitu primárně z historie“ (Kappeler, 2001, s. 1).

Dějiny ruského státu jsou tisíciletími dějinami válek, budování národního státu a poté multietnické říše. Musíme si uvědomit, že případ formování ruské národní identity je specifický a odlišuje se od jiných nacionalistických proudů. Andreas Kappeler uvádí, že nehledě na to, že pouze 43 procent obyvatel ruského impéria na konci 19. st. bylo tvořeno občany ruské národnosti, dějiny Ruska od Kyjevské Rusi až po moderní Ruskou federaci jsou brány jako vývoj ruského národního státu (Kappeler, 2001, s. 2). Nicméně podobný „rusocentrický“ pohled na Ruské dějiny není historicky legitimní, protože právě multietnicita Ruska je prvkem, odlišujícím ruský nacionalismus od nacionalistických proudů v jiných státech. Multietnicita ruského státu je trvalým faktorem vývoje ruské identity, bez níž by dějiny Ruska a jeho regionů zůstaly nekompletní. Výzkum soužití různých etnik v jednom státě by mohl vysvětlit charakteristické rysy ruského nacionalismu a vnést korektivy do vnímání tohoto tématu.

„Koncepte národa vzniká až v době moderny, v druhé polovině 18. st., a poté se ve fázích rozšiřuje přes Evropu do celého světa“ (Kappeler, 2001, s. 7). Současně se zrozením národa vzniká také pojem, neoddělitelně spojený s původní koncepcí národa – a to pojem „národního“. Tady začínáme mluvit o národním vědomí, národním hnutí, národnostech atd. Současné pojetí nacionalismu jako moderního jevu je obvykle spojené s Velkou francouzskou revolucí, průmyslovou revolucí, nebo celkově s německým idealismem a romantismem. V literatuře také můžeme najít spojení koncepte nacionalismu se vzestupem mas a jeho kombinaci s různými zmíněnými procesy, avšak i jinými velkými historickými událostmi. Ernest Gellner, jeden z předních teoretiků nacionalismu tvrdí, že se moderní ekonomika vyvíjí natolik dynamicky, že v určitém stadiu svého vývoje potřebuje najít prvky podpory, které znemožní její kolaps. Tyto prvky zahrnují důležité faktory, jakožto dostatečná velikost, disciplína, centralizace, vzdělané obyvatelstvo, a také ideologii pro spojení všech komponentů ekonomické jednotky. Podle Gellnera, nacionalismus dodává nebo pomáhá dodání těchto potřebných elementů. Gellnerovo schéma se snaží nejen vysvětlit nacionalismus, ale i určit směr jeho budoucího vývoje (Gellner, 2003).

Snahy objasnit nacionalismus se liší u každého autora, který se tímto tématem ve svých studiích zabývá. Všechny studie si zaslouží pozornost, jelikož indikují obrovské množství vědecké práce, na bázi kterých jsou vybudované různé teorie. Avšak tyto studie neeliminují veškeré problémy, spojené s původem nacionalismu, jako například absence uspokojivé

terminologie a neshody odborníků v otázce vztahu mezi nacionalismem a historickou minulostí. Nicholas Riasanovsky například tvrdí, že nehledě na směřování různých teorií nacionalismu je zřejmé, že nacionalismus v každém případě sestoupil na společnost s určitou minulostí. Podle autora toto sestupování nacionalismu bylo komplikovaným procesem, jež trval léta, dekády a někdy i celá století (Riasanovsky, 2005, s. 4). Avšak přednacionalistická minulost je důležitá nejen v otázce kontinuity a kompletnosti historického vývoje, ale i ve smyslu ovlivnění současného světa událostmi, které se odehrály v minulosti (Gellner, 2003).

1.3. Kontroverze historického přístupu v rámci studia nacionalismu

Jako příklad významu historie pro evoluci nacionalismu Riasanovsky uvádí, že pro ruskou identitu a ruský nacionalismus nejdůležitější událostí nebyla ani invaze Napoleona v roce 1812, ani zrušení nevolnictví carem Alexandrem II. v roce 1861, ale tzv. křest Rusi v roce 988. Podle autora bez zavedení křesťanství jako státního náboženství na Kyjevské Rusi za vlády knížete Vladimíra I. Svjatoslavoviče, by se vývoj Ruska, Ukrajiny a Běloruska pohyboval zcela odlišným směrem jiné historie, identity a nacionalismu. S přijetím křesťanství, se pravoslavlí stalo centrálním elementem ruské historie a kultury, a hrálo důležitou roli po celou dobu existence ruského státu, od vlády kyjevských knížat až po pád komunistického režimu, který se snažil pravoslavlí vykořenit (Riasanovsky, 2005, s. 4). Bez ohledu na záměr studia nacionalismu v jakémkoliv státě, nejen v Rusku, si tedy musíme uvědomit velkou roli jak starých, tak i moderních dějin, a brát je v úvahu pro úplné porozumění kontextu fenoménu nacionalismu.

Studium ruské identity a ruského nacionalismu je do značné míry problematické, jelikož historický přístup nemůže vysvětlit každý aspekt evoluce ruské mentality. Na druhé straně historický přístup při studiu ruského nacionalismu umožňuje dohledat identitu Rusů co nejdále do minulosti, až do jejího zrození. Současný ruský nacionalismus může být zkoumán jenom na základě kompletního souhrnu všech faktorů, které různými způsoby ovlivnily sebeidentifikaci ruského národa. „Otázka Rusi, Ruska, ruské identity je fascinujícím příkladem této nepřetržité a měnící se historické existence, neboť pokrývá obrovské teritorium, mnoho staletí, a různé politické, sociální a ekonomické struktury“ (Riasanovsky, 2005, s. 6).

1.4. Dějiny Ruského státu

1.4.1. Kyjevská Rus

Za počátek ruské historie je obecně považován vznik Kyjevské Rusi, jehož pozadí bylo tvořeno vývojem různých kultur v severním Černomoří a ruské stepi od doby kamenné až po zánik Chazarské říše. Historie kyjevského státu je komplikovaným a nejednoznačným tématem, nicméně doba vládnutí ruských knížat velmi ovlivnila a dokonce i nasměrovala vývoj ruské identity, protože se stala výchozím bodem ruské sebeidentifikace.

Pro pochopení důležité role Kyjevské Rusi v kontextu dalšího vývoje ruské identity si musíme uvědomit, že obyvatelé Kyjevské Rusi byli přímými předky Rusů, Ukrajinců a Bělorusů. Z této následující trojitě etnické diferenciaci vyplývá, že kyjevské období bylo dobou společné historie a kultury tří národů, a základním kamenem vývoje jejich nacionálních identit. Základní politická vazba mezi Kyjevem a Novgorodem byla významným prvkem, odkazujícím na formování nového státu, jehož specifickou charakteristikou politického uspořádání byla absence efektivní organizační struktury. Celému území Kyjevské Rusi od Karpat po Ural vládla v podstatě jedna knížecí rodina (Riasanovsky, 2005, s. 21). A proto pokud jde o vzestup Moskevského velkoknížectví na konci XII století, musíme mít na paměti, že moskevská knížata a carové byli potomky knížat kyjevských, protože „vítězná větev“ moskevských vladařů pocházela od kyjevského velkoknížete Vladimíra II. Monomacha (Riasanovsky, 2005, s. 22).

Podle Riasanovského dějiny Kyjevské Rusi, která nikdy nebyla centralizovaným státem, můžeme rozdělit zhruba na několik částí. Prvním stadiem bylo období růstu a sjednocení; pak následovala doba rozkvětu a úspěchu Rusi jak v domácím dění, tak i na mezinárodním poli. Tato zlatá éra je spojena se jmény dvou nejschopnějších kyjevských velkoknížat – Svatého Vladimíra I. Svjatoslaviče (980-1015) a jeho syna Jaroslava I. Moudrého (1019-1054) (Kivelson, 1997, s. 3). Po smrti Jaroslava se Rus dostala do svého posledního stadia – doby úpadku, rozdrobení v důsledku občanských válek a cizích invazí. Rozpory a nejednotnost ruských knížat celkově oslabily stát před nebezpečím expanze Mongolů, kteří v roce 1240 zničili Kyjev, což je oficiálně považováno za konec existence Kyjevské Rusi (Riasanovsky, 2005, s. 18).

Kyjevské dědictví se stalo silným impulsem pro další vývoj ruského národa. Zlaté časy velkoleposti Kyjevské Rusi navždy zůstanou v ruském vědomí, protože daly Rusům,

Ukrajincům a Bělorusům stejný jazyk a kulturu, společnou víru, a obecně velký rozvoj v ekonomické, politické a sociální sféře. Po zničení Kyjevského státu mongolskou Zlatou hordou následovala temná doba úpadku a slabosti, která trvala až do vzniku centralizovaného Moskevského státu. Nicméně kyjevská tradice silných kulturních vazeb a myšlenky společného „ruského území“ umožnily ruskému národu přežít období vnitřní rozdrobenosti a výrazně ovlivnily zřízení Moskevského velkoknížectví (Riasanovsky, 2005, s. 33).

1.4.2. Období Moskevského Velkoknížectví

Sjednocení samostatných ruských knížectví pod nadvládou Moskvy odstartovalo novou etapu ruské historie, spojenou s vládou takových významných ruských knížat jako Ivan III, jeho syn Vasilij III a první ruský car Ivan IV Hrozný. Téma původu a příčin bleskového vývoje moskevského státu od stavu totální nevýznamnosti do mocného ruského impéria a neuvěřitelně obrovského Sovětského svazu je kontroverzní a vyvolává spory mezi různými autory. „Vzestup Moskvy byl významným historickým procesem, jež začal v nejasnosti a skončil v triumfu“ (Riasanovsky, 2005, s. 35). Nicméně můžeme s jistotou říci, že doba Moskevského velkoknížectví byla počátkem evoluce výhradně ruské mentality, ve smyslu vývoje ruského národa v ruském státě.

Podle Pověsti dávných let v roce 1156 veliký kníže kyjevský z rodu Rurikovců Jurij Dolgorukij založil Moskvu (Riasanovsky, 2005, s. 35). Následné období vládnutí moskevských knížat bylo mnohostranným a komplikovaným procesem, jenž v sobě zahrnoval jak relativní prosperitu obyvatelstva, moudré řízení a mír, tak i ozbrojené připojování nových teritorií. Důležitou součástí tohoto procesu byly vztahy ruských vládařů s církví, jež se také podílela na vzestupu státního útvaru vzniklého ve XIII. století. Role církve v té době byla naprosto gigantická zejména kvůli religióznímu charakteru dané doby. Po celou dobu existence Moskevského velkoknížectví byla církev těsně propojena s politikou, jelikož metropolitě neustále zasahovali do knížecích hádek a ovlivňovali jejich politické rozhodování skrze poradenství a někdy i hrozbu odloučení od svaté církve (Riasanovsky, 2005, s. 37).

Z toho vyplývá, že pravoslavlí hrálo vždy velkou roli pro ruského člověka (Hellie, 2005, s. 2). Pravoslavná církev byla fundamentem, na kterém stálo ruské sebeurčení. Navíc Rusové se považovali za obránce pravoslavlí a jejich pohled na víru se výrazně lišil od západních států. Například díky blízkým vztahům ruských carů s církví byla v ruské kultuře zakořeněna

svátost monarchů, jejichž vůle byla vůlí samého Boha (Lyutko, 2017).

Nicméně navzdory historickému spojení Kyjevské Rusi s Moskevským velkoknížectvím, byly tyto dva státy dostatečně rozdílné. Moskevský stát měl odlišnou politickou organizaci a byl relativně izolován od evropských států, jelikož dosavadní kyjevská tradice velmi hlubokých diplomatických vztahů byla nahrazena podezíravostí a skepticismem ze strany moskevských knížat. V důsledku různých historických událostí na cestě formování ruského národa se politické chování vládařů postupně proměňovalo, což následně přineslo své korektivy v otázce sebeurčení a sebepojetí Rusů (Riasanovsky, 2005, s. 37).

1.4.3. Období Ruského Impéria

Hlavní revolucí se v dějinách ruského státu jednoznačně stalo vládnutí všeruského imperátora Petra I. Velikého (1682-1725), který nesnášel starý řád za způsobenou zaostalost a posunul Rusko z pozice středověké civilizace do doby moderní. Petr Veliký přišel s řadou fundamentálních reforem, jež navždy změnily ruský stát, a významně přispěly k vybudování současného ruského myšlení (Kivelson, 1997, s. 28). „Kontroverzní otázka přínosu a vlivu Petra byla centrální pro ruský intelektuální život a kulturu“ (Riasanovsky, 2005, s. 74). Agresivní zahraniční politika spolu s aktivitou prvního císaře v různých sférách vládnutí vytvořila z Ruska silnou evropskou a světovou velmoc, jejíž pozice byla brána v potaz ve všech důležitých politických rozhodnutích. Vzestup Ruska jako nové velmoci byl do značné míry katalyzován válkami Petra Velikého, které rozšířily ruské impérium. Avšak za největší přínos Petra Velikého v otázce vývoje nacionalismu můžeme považovat jeho reformy v oblasti kultury a vzdělání, což přineslo do Ruska duch evropského osvícenství (Kappeler, 2001, s. 239). Nástupci Petra také vládli ve směru jeho reformátorské politiky a dá se říci, že celé osmnácté století v ruské historii proběhlo ve znamení „moderního Ruska“ (Riasanovsky, 2005, s. 75).

Je obecně přijato, že za svoje vzdělání ruský národ vděčí Petru Velikému a jeho nástupcům. Téma osvícenství je velice důležité pro pochopení nacionalistických procesů, protože je charakteristickým rysem moderní společnosti, ve které fenomén nacionalismu vzniká. Podle teorie Ernesta Gellnera je vzdělanost a gramotnost obyvatelstva ukázkou společné kultury, která je v podstatě fundamentem nacionalismu (Gellner, 2003, s. 45, viz druhá kapitola). Monarchická aktivita v otázkách školství, kultury, literatury aj. však měla

za následek vznik jednoho kontroverzního specifika ruského absolutismu – takzvaný osvícenský absolutismus, někdy též nazývaný despotismem (Riasanovsky, 2005, s. 77). Koncepce osvícenského absolutismu se stala fundamentem ruské státní ideologie, která byla spojena se zbožňováním monarchů a velebením jejich autokratické moci, což ji bezesporu ještě více posilovalo.

Imperátorské Rusko osmnáctého století bylo neuvěřitelně úspěšným na cestě k evropeizaci, zahájené Petrem Velikým, v otázce vedení válek a rozšíření ruského území. Nicméně po smrti imperátora na Rusko čekalo čtyřicetileté období vládnutí nekompetentních monarchů, které skončilo nástupem na ruský trůn nejznámější ruské imperátorky Kateřiny II. Veliké (1762-1796) (Riasanovsky, 2005, s. 88).

Kateřina Veliká obdivovala Petra Velikého ve smyslu jeho reformátorských politik, a právě díky své snaze soutěžit s jeho kultem o místo nejvýznamnějšího ruského monarchy provedla celou řadu reforem v oblasti legislativy, kultury a školství, rozšiřovala své impérium úspěšnými kampaněmi a měla blízké vztahy s nejvlivnějšími filozofy té doby (Riasanovsky, 2005, s. 94). Za vlády Kateřiny Veliké ruské impérium dosáhlo ještě většího rozmachu než za doby Petra. „Ona (Kateřina II.) přemýšlela pouze ve smyslu mocenské politiky, postavení, a prestiže – všechno za větší slávu Ruska, a samozřejmě za její vlastní větší slávu“ (Riasanovsky, Steinberg, 2005). Nehledě na spory mezi kritiky a obdivovateli imperátorky, roli Kateřiny Veliké v dějinách Ruského Impéria můžeme označit jako významnou a dokonce rozhodující pro vývoj státu v devatenáctém století.

Druhá vlna osvícenství přišla do Ruska po nástupu Alexandra I. na trůn (1801-1825). Nový imperátor zastával ideály svobody, liberalismu, progresivity a pokračoval ve stopách Kateřiny Veliké ve směru osvícenského absolutismu (Kappeler, 2001, s. 107). Vliv Alexandrových předchůdců Petra I. a Kateřiny II. na vývoj školství v Rusku byl bezesporu ohromný. Avšak rozkvět vzdělání přišel do Ruska až za imperátora Alexandra, jenž zakládal univerzity, střední školy ve městech i na vesnicích a šířil gramotnost po celém impériu (Riasanovsky, s. 115-116). Přínos Alexandra I. v otázce školství můžeme označit za kulminaci vize Petra Velikého, což se stalo impulsem pro evoluci morálního formování ruského národa.

Pozoruhodným nástupcem Alexandra I. na ruský trůn byl jeho mladší bratr Mikuláš I. Zajímavou charakteristikou jeho vládnutí byl obrat původních liberálních pohledů nového

imperátora směrem k striktním a nekompromisní politice v důsledku vojenského spiknutí skupiny takzvaných Děkabristů proti carovi v roce 1825 (Kappeler, 2001, s. 248). Mikuláš I. začal s budováním autoritářského režimu v Rusku, posiloval armádu, hlásal podporu ruského nacionalismu, zamítl zrušení nevolnictví a nakonec prováděl masové represe, jelikož ve všem viděl náznaky připravujících se spiknutí.

Vrcholem imperátorovy politiky se stalo vyhlášení nové státní ideologie pod pojmem oficiální národnost v roce 1833, která byla postavena na doktríně „pravoslaví, samoděržaví, národnost“. Tyto principy byly prezentované jako hlavní manifest ruského národa a ruského státu, určený jako fundament blahobytu, stability a síly celého impéria (Riasanovsky, 2005, s. 132). Triáda „pravoslaví, samoděržaví, národnost“ prezentovala kulturu a hodnoty ruského národa, a do jisté míry předurčovala budoucnost Rusů a Slovanů. První dva body doktríny přímo odkazují na tradici autokracie a centrální úlohu církve v ruské kultuře. „Národnost“ – odkazuje na zvláštní charakter ruského lidu, který jak tvrdila oficiální doktrína, udělala tento lid mocným a oddaným stoupencem své církve, dynastie a vlády“ (Riasanovsky, 2005, s. 133).

Ideologie oficiální národnosti se stala katalyzátorem vývoje už existující unikátní ruské tradice vztahů mezi lidem a monarchou, jež spočívala v nepodmíněné oddanosti lidu svému carovi a jejich vzájemné víře a lásce (Wortman, 2013, s. 152-153). Takový blízký patriarchální vztah mezi obyčejnými lidmi a vladařem – jejich „otcem“, byl tajemstvím ruské historie, které významně ovlivnilo vývoj ruské identity a způsobilo vznik populární myšlenky o tom, že ruský národ bude vždy potřebovat cara (Riasanovsky, 2005, s. 134).

Konzervatismus Mikuláše I. zemřel spolu s ním, a na ruský trůn nastoupil jeho syn Alexandr II. (1855-1881), který vešel do ruských dějin jako „car osvoboditel“, provedl „velké reformy“ a do značné míry liberalizoval ruské samoděržaví, jež bylo tak vehementně střežené jeho otcem Mikulášem I. Nejvýznamnější reformou Alexandra II. bylo zrušení nevolnictví v roce 1861, jež bylo spojeno s celou řadou komplikací, ale bylo důležitým krokem na cestě formování Ruska jako moderního státu (Hellie, 2005, s. 11). Následovala vlna důležitých moderních reforem v oblasti samosprávy, administrativy, školství a soudnictví, reformy válečné a finanční. Nicméně navzdory snahám alespoň částečně přiblížit Rusko progresivní Evropě, druhou polovinou devatenáctého století začíná v Rusku éra

radikalismu, jenž se projevoval početnými rolnickými povstáními, studentskými nepokoji a šířícím se terorismem (Kappeler, 2001, s. 240-241).

Za vládnutí syna a nástupce Alexandra II. – konzervativního Alexandra III. (1881-1894), Rusko prošlo obdobím protireforem, jež byly určené k obnovení pořádku a bezpečí ve státě a také k posílení dosavadního centralizovaného a byrokratického systému. Významnou vlastností období vládnutí nového imperátora bylo posílení rusifikace obyvatelstva a pokles tolerance k jiným náboženským vyznáním ze strany pravoslavné církve (Wortman, 2013, s. 200). Sám Alexandr III. bývá obvykle považován za prvního nacionalistu na ruském trůně, jelikož v důsledku vývoje myšlenky ruského nacionalismu prosazoval politiku potlačení sebeidentifikace jiných národů v rámci ruského impéria (Riasanovsky, 2005, s. 185). Otázkou je do jaké podoby by bylo Rusko transformováno politikou Alexandra III., pokud by jeho vládnutí trvalo déle. Po třinácti letech na trůně imperátor Alexandr umírá a v Rusku začíná doba vlády posledního ruského cara z rodu Romanovců – imperátora Mikuláše II. (1894-1917), jehož slabost charakteru mu zabránila si včas všimnout nebezpečných a destruktivních procesů probíhajících v ruské společnosti (Wortman, 2013, s. 199).

Počátek 20. století přinesl do Ruska vlnu nepokojů. Nestabilní politické prostředí té doby vytvořilo perfektní podmínky pro evoluci extrémně pravicové skupiny černosotněnců, která představovala radikální větev posilujícího se ruského nacionalismu. Podobné projevy růstu ruského nacionalismu zejména ve své vyhrocené podobě spolu s konstantními chybami ze strany vlády formovaly společenskou atmosféru té doby (Riasanovsky, 2005, s. 201). Po revoluci v roce 1917 a zavraždění celé imperátorské rodiny v ruských dějinách nastal ostrý obrat. Před občanskou válkou (1917-1922) se ruský nacionalismus posiloval a Rusko se postupně proměňovalo do podoby moderního národního státu. To se změnilo s nástupem Lenina na ruskou politickou scénu, jelikož bolševický lídr nesnášel ideu nacionalismu, asocioval ho s monarchisty, byl fanaticky oddán myšlenkám marxismu a chtěl vybudovat v Rusku socialistický stát (Riasanovsky, 2005, s. 229).

1.4.4. Sovětský Svaz

Otázka identity a národního sebevědomí za sovětské éry prošla sérií pozoruhodných změn, jelikož fundamentem existence státu byla ideologie marxismu-leninismu, která zasahovala doslova do všech sfér života a byla vnucována lidem od jejich narození až po smrt. Podobná

všudypřítomnost státního dogmatu velice ovlivnila národní identitu Rusů v rámci sovětského impéria, a do jisté míry transformovala moderní ruský nacionalismus (Riasanovsky, 2005, s. 211).

Významnou charakteristikou Sovětského svazu byla kontinuita oficiální státní ideologie. Ideologie, jež vycházela především z myšlení Karla Marxe, byla následně proměněna Vladimírem Leninem do podoby takzvaného marxismu-leninismu, který byl následně aplikován na Sovětský svaz. Zvláštností sovětských dějin byla bezesporu oddanost sovětského vedení ideálům státní doktríny. Od Lenina až po Gorbačova, všichni lídři měli své vlastní politické zájmy, které však nikdy nebyly v rozporu se státní ideologií. Naopak, každý z nejvyšších sovětských představitelů nějakým způsobem přispěl k posílení vlivu doktríny jak v samém socialistickém státě, tak i ve světě. V důsledku toho se Sovětský svaz vyvíjel ve stejném dogmatickém kurzu od svého zformování až po rozpad (Riasanovsky, 2005, ss. 211-212).

Díky velkému množství zdrojů dostupných v moderní době můžeme ocenit ohromnou roli ideologie pro evoluci sovětského Ruska. Marxismus-leninismus měl zřejmě dominantní postavení mezi všemi ideologiemi a byl jakousi vedoucí hvězdou mas, ovšem nebránil existenci jiných proudů, jako například nacionalismu a anti-semitismu (Riasanovsky, 2005, s. 13). Nicméně otázka národností v rámci multietnického socialistického impéria, jehož tvořilo patnáct republik, byla do jisté míry problematičtější. Hlavní komplikace spočívala v tom, že se marxismus nezabýval otázkou národů a národností, což mělo za následek absenci samotných kategorií v jeho doktríně, skrze které by dané téma mohlo přejít do praxe (Riasanovsky, 2005, s. 221). Sovětským řešením byl důraz na komunistickou ideu transformované jednotné společnosti jako svého hlavního cíle – teoretici propagovali model státu tvořený různými národy, které se nachází na největším stádiu evoluce své národní identity. V důsledku se zformovala nová teorie, jejímž fundamentem byla myšlenka, že pouze podobná etnická diferenciaci a jednotu na základě svobodného vyjádření národní vůle může vytvořit jakousi úspěšnou politickou syntézu (Riasanovsky, 2005, s. 222)

Koncepce ruského nacionalismu v kontextu sovětské ideologie je rozporuplným tématem. Víme, že nacionalismus se stal výraznější během Druhé světové války, jelikož byl používán jako nástroj pro přežití největšího konfliktu v lidské historii. Obdobně s tím posilovala své pozice pravoslavná církev, jež zažila léta totálního teroru ze strany vlády,

avšak historicky byla neoddělitelně spojená s národní identitou Rusů. Vzestup poválečného sovětského patriotismu a národní hrdosti také do značné míry odkazuje na evoluci nacionalismu. Ze strany sovětského vedení byly takové kroky oslabení dosavadní totalitní kontroly náznakem manipulativních taktik, jež byly cílené na masy (Riasanovsky, 2005, s. 229). V žádném případě ale tato politika neznamenal odmítnutí marxismu-leninismu a změnu směru vývoje sovětského státu. Historie sovětského impéria byla dlouholetým společným vývojem patnácti republik a s jejich vlastním nacionalismem muselo vedení státu počítat. Sovětský totalitní systém je vědecky zajímavým tématem sám o sobě, ale pro nás je důležitějším faktorem jeho vliv na vývoj ruské mentality. Největší dopad na formování ruské identity měla s velkou pravděpodobností krutost sovětského režimu a nejkrvavější etapy jeho dějin jako kolektivizace, Stalinův teror a masové čistky (Riasanovsky, 2005, s. 227). Stranické represe měly nezpochybnitelný vliv nejen na vývoj sovětského státu, ale také navždy změnily podobu ruského charakteru. Nicméně v roce 1991 totální ideologická kontrola, jež existovala tři čtvrtiny století zanikla, a kolapsem sovětského impéria v dějinách ruského národa začala nová kapitola – éra moderního ruského nacionalismu.

2. Teoretické zařazení ruského nacionalismu

Národy a nacionalismus jsou vzájemně propojenými jevy, které spolu vytváří zajímavý politický fenomén a zároveň i prostor pro jeho výzkum, vyvolávají velké množství otázek a akademických sporů ohledně svého původu, podmínek existence, významu a případně i budoucího vývoje (Harris, 2009, s. 46).

Moderní politická teorie disponuje několika proudy, které se zabývají studiem nacionalismu, jejichž hlavní rozdíly spočívají v otázce doby a příčin vzniku národů, a s tím spojeného ponětí nacionalismu. První škola tzv. primordialistů tvrdí, že národy existují už od starověku a jsou primárně založené na etnické stejnosti skupiny lidí. Škola „modernistů“ zastává razantně odlišný názor: podle ní jsou národy produktem moderní doby a určitého dualismu – na jedné straně skutečného formování národa a na straně druhé budování myšlenky národa. Existuje také třetí škola tzv. „etno-symbolistů“, kritická vůči názorům „modernistů“ a umírněnější než „primordialisté“, která zdůrazňuje kontinuitu dávných etnických vazeb, tradic a hodnot, a jejich význam pro formování moderního národního státu (Harris, 2009, s. 46-47).

Výběr jedné konkrétní teorie nacionalismu pro účel důkladného a kompletního vysvětlení nacionalismu v současném Rusku jako politického, sociálního a intelektuálního fenoménu, se zdá velmi obtížným úkolem, zejména z důvodu specifčnosti případu zkoumaného státu a důrazu, který je v dané bakalářské práci kladen na řadu historických prvků, které ovlivnily evoluci vlastností charakteristických pro ruskou mentalitu. Navíc podle mého názoru žádná z dnes existujících teorií nacionalismu není schopná samostatně a plně objasnit nacionalistické procesy, probíhající v ruské společnosti, a zasadit je do konkrétního teoretického rámce. Naopak případ ruského nacionalismu je natolik mnohostranný a složitý, že se může vztahovat k mnoha teoriím nacionalismu současně.

Podobný názor zastává Erika Harris, která ve své knize „Nationalism: Theories and Cases“ říká, že vývoj národů a etnických skupin se do stávajících teorií dobře nehodí, a že tyto „teorie nacionalismu“ jsou spíš přístupy akademiků ke zkoumanému tématu. „Teorie národů a nacionalismu se tedy ve skutečnosti pokoušejí vysvětlit fenomén v určitém rámci myšlenek, které pak mohou být roztrženy pod podobnými ‚deštníky‘ v závislosti na tom, které aspekty dějin nacionalismu mají autoři tendenci zdůrazňovat“ (Harris, 2009, s. 47-48). Z toho logicky vyplývá, že někteří autoři jsou náchylní přizpůsobovat vysvětlení jevu

nacionalismu svým osobním názorům a existujícím teoriím, což vede ke zjednodušení a jisté perverzii vědeckého přístupu při zkoumání daného fenoménu. Myslím si, že nejlepším řešením teoretického dilematu dané práce - specifická příroda zkoumaného státu na jedné straně a nerozumnost použití pouze jedné teorie na straně druhé - bude zvolení jedné obecné teorie nacionalismu pro účel vysvětlení jevu nacionalismu a následné doplňování její argumentace pomocí jiných teorií, schopných charakterizovat současnou podobu ruského nacionalismu.

2.1. Teorie nacionalismu Ernesta Gellnera

Hlavním důvodem zvolení teorie nacionalismu Ernesta Gellnera jako teoretického základu této bakalářské práce je obecnost, kritičnost i racionalita jeho modelu. Jak později psal David Gellner v předmluvě ke knize svého otce *Nacionalismus* (1997) – „Cílem není pouhý záznam a reprodukce nacionalistických emocí, ale jejich vysvětlení“ (Gellner, 2003, s. 13). Vysvětlení nacionalistických emocí je velice důležitou součástí každého výzkumu na téma nacionalismu, protože v konečném výsledku může přinést skutečnou vědeckou výhodu v podobě rozšíření znalostí o samotném charakteru nacionalismu.

Prvním cílem dané kapitoly je tedy vysvětlení přirozenosti nacionalistických emocí a jejich obecného původu, a také definice příznaků nacionalismu podle Ernesta Gellnera. Dalším cílem je doplnění Gellnerovy vize původu nacionalismu pomocí přístupu Anthony D. Smithe, který je také považován za jednoho z nejvlivnějších autorů, zabývajících se studiem nacionalismu (Harris, 2009, s. 48). Smith je představitelem školy primordialistů, jehož argumentace umožní prokázat historické předpoklady současné povahy ruského nacionalismu. Podobná syntéza přístupů dvou různých škol a následná aplikace našich závěrů na model post-sovětského Ruska pomůže vysvětlit logiku a původ nacionalistických tendencí přítomných v moderním Rusku.

Gellnerova teorie patří do skupiny modernistických teorií, což znamená, že podle ní je jev nacionalismu výlučně produktem moderní doby. Autor přichází s tezí, která popírá základní východisko nacionalismu, protože říká, že vznik národů je produktem nacionalismu, nikoli naopak. Navíc, podle Gellnera jev nacionalismu nemá původ v lidské psyché, ale je především důsledkem určitých společenských procesů. Tato vize vyplývá z přesvědčení, že nacionalismus, jenž je jakousi symbiózou státu a kultury, nemohl vzniknout ve společnostech, ve kterých ponětí státu ještě neexistovalo. Gellnerova teorie je

sociologická – středem její pozornosti jsou lidé, společenské faktory, jež ovlivňují proměny v lidském chování a různé typy společností, v nichž lidé žijí (Gellner, 2003, s. 7-9).

Kritici vytýkali Gellnerovi přílišný funkcionalismus a utilitarismus jeho pojetí nacionalismu, a obviňovali ho z nedostatečného zaměření se na význam identity, patriotismu a národních citů. Pozoruhodnou zvláštností Gellnerovy práce je také to, že se autor vůbec nezabýval násilnými extrémami, jež jsou v některých případech produktem vyhozeného nacionalismu (Gellner, 2003, s. 13). Navzdory podobné kritice myslím, že teorie nacionalismu Ernesta Gellnera je dostatečně obecná pro účel generalizovaného vysvětlení původu a logiky nacionalismu a že jí vytvořený základ může být následně doplněn idejí jiných autorů pro důkladnější práci s fenoménem ruského nacionalismu.

V dané kapitole budu čerpat z Gellnerových myšlenek, které autor vysvětlil ve svých dvou dílech – v knize „Národy a nacionalismus“ z roku 1983, která ho proslavila, a ve své poslední práci na téma nacionalismu, kterou napsal na sklonku let – v knize „Nacionalismus“, jež byla publikována v roce 1997.

2.1.1. Vývoj nacionalismu

Podle Gellnera pro porozumění jevu nacionalismu musíme začít nejprve s ponětím kultury. Kultura, stejně jako geneticky podmíněná schopnost kultury vůbec, je důležitým faktorem, který nás odlišuje od zvířat. Kultura rozlišuje také různé skupiny lidí, jejichž rozmanitost je charakteristickou vlastností lidského života. Nicméně zvířecí schopnost kultury je naprosto nesrovnatelná s tou úrovní kulturního vývoje, kterou disponují lidské civilizace (Gellner, 2003, s. 15). To znamená, že když hovoříme o lidské „kultuře“, máme na mysli přenos osvojených vlastností a chování ze starší generace na generaci novou, což bylo bezesporu podmíněno základní schopností člověka osvojit si jazyk. Z podobného geneticky podmíněného vývoje nakonec vyplývá schopnost člověka kulturu cíleně kontrolovat – „vhodné“ vlastnosti předávat a šířit dál, „nevhodné“ naopak transformovat nebo vylučovat. To znamená, že do ustáleného a klidného života jakékoliv lidské společnosti mohou každou chvíli přijít velice rychlé kulturní změny (Gellner, 2003, s. 16).

Nicméně ponětí kultury není pouze jediným určujícím faktorem, jenž ovlivňuje sociální život ve společnosti. Další součástí lidské společnosti a prvkem důležitým pro definování pravidel sociální hry je organizace (Gellner, 2003, s. 17). Organizace vytváří určitý řád, který spočívá v přidělování různých rolí a pozic členům společenství. Tito jednotlivci mají za

úkol plnit konkrétní očekávání a povinnosti, které vyplývají z jejich sociální pozice, jejímž důsledkem jsou také speciální práva a výsady těchto jednotlivců. Kultura a organizace, jako základní prvky sociální sféry života, se nacházejí ve stavu soužití, jehož specifikou je vzájemné ovlivnění a oboustranná závislost těchto dvou elementů. Například kultura může být z nějaké části dána určitým typem společenské sociální organizace, anebo forma organizace může být podmíněna kulturními rysy dané společnosti. Podle Gellnera je důležité rozlišovat tyto kategorie a uvědomit si, že ony jsou neoddělitelnou součástí sociálního života a pronikají do všech jeho sfér. Z toho vyplývá idea, že pochopení koncepcí kultury a organizace nám umožní definovat nacionalismus, jehož charakter je naším hlavním zájmem. Gellner přichází s novou definicí - „Nacionalismus je politický princip, který z kulturní podobnosti činí fundamentální sociální pouto“ (Gellner, 2003, s. 17). Danou tezi autor vysvětluje tím, že legitimita existujících principů autority mezi lidmi se odvíjí od jejich příslušnosti k jedné kultuře – národu. Jednoduše řečeno – vracíme se tady již k na začátku zmíněné logice Gellnerovy teorie, která spočívá v tom, že nacionalismus jako ideologie vytváří národ, a daný proces probíhá pouze za podmínky existence společné kultury. Podle Ernesta Gellnera tato vazba mezi kulturou, organizací a ponětím „národa“ je ideovým jádrem nacionalismu (Gellner, 2003, s. 18).

Ve své teorii Ernest Gellner definuje několik historických typů společností a snaží se najít konkrétní případ, jehož existující podmínky vedou ke vzniku nacionalismu. Podle autora vývoj lidstva prošel třemi stadii: lovecko-sběračskou, zemědělskou a vědecko-průmyslovou. První společenství, anebo uskupení lovecko-sběračské fáze bylo tak malé, že se nacionalismus nemohl objevit. K prvním projevům nacionalismu došlo teprve v době zemědělské fáze. Společnost se rychle vyvíjela a svět se měnil zejména v důsledku obrovského růstu populace. Lovecko-sběračské období skončilo, jelikož se lidé naučili produkci a skladování potravin. Politická centralizace, která ještě nebyla univerzálním jevem, byla charakterizována rozmachem dělby práce a komplexitou nového sociálního uspořádání. Nově vzniklé ponětí hierarchické sociální organizace postupně přebíralo kontrolu nad životem společnosti. Existence státního zřízení spolu s kulturní rozmanitostí v zemědělských společnostech vedlo k tomu, že vazba mezi kulturou a politickou mocí začala být viditelná – a proto začínáme hovořit o vzniku nacionalismu. S jeho objevem je spojený původ teorií o legitimním politickém útvaru, jejímž hlavním dogmatem bylo přesvědčení o tom, že legitimita státu vychází pouze ze společného soužití v něm příslušníků

jedné kultury. Podle Gellnera pozoruhodným katalyzátorem již přítomných v zemědělských společnostech nacionalistických tendencí bylo objevení písma. Vznik písma umožnil lidem zaznamenávat své myšlenky, což se stalo velice důležitou technologií té doby (Gellner, 2003, s. 32).

Hierarchická struktura zemědělské společnosti byla hlavním důvodem, proč tato společnost nebyla rovnostářská. Každý člen společnosti chránil své postavení a bojoval za privilegia, daná jeho postavením, což způsobilo vznik ponětí disciplíny v sociálním řádu (Gellner, 2003, s. 35). Důležitým určujícím faktorem byl stále vztah organizace a kultury. Kulturní diferenciaci se významně podílela na životě agrární společnosti, jelikož zdůrazňovala charakter a rozdíly mezi jejími společenskými pozicemi a tím podporovala existenci daného systému. Z této logiky vyplývá skutečná povaha zemědělské společnosti – hlavním úkolem kultury bylo zviditelňování statusu jednotlivců a s tím spojeným posílením hierarchického systému. Z toho důvodu kultura ztratila svou původní funkci – určování toho, kde končí jedna obec a začíná druhá, patřící ke kultuře jiné. Podle Gellnera, patřícího k modernistickým teoretikům nacionalismu, kultura ztratila svoji důležitou roli – „Toto je základní důvod, proč nacionalismus – názor, že legitimní politickou jednotku tvoří anonymní členové jedné a téže kultury – nemůže v zemědělské společnosti snadno fungovat“ (Gellner, 2003, s. 36). Charakteristickým jevem agrární epochy podle autora byl tedy výrazný nesoulad mezi politickými jednotkami a kulturními hranicemi společností, jež v těchto jednotkách žily. Typickými státními útvary té doby byly buď malé obce – například městské státy a vesnice, nebo naopak – obrovské multietnické a multikulturní říše. Navíc za agrární doby docházelo ke sporům zpravidla mezi představiteli stejné kultury, kteří mezi sebou závodili zejména kvůli privilegovanému postavení v hierarchické společnosti nebo místním zdrojům. To znamená, že v zemědělské společnosti rozhodující vlastností kultury byla vertikální přímka hierarchie, nikoli horizontální hranice území (Gellner, 2003, s. 38). Logickým závěrem autorových myšlenek na téma probíhajících historických procesů v zemědělské společnosti byla její faktická nepřipravenost na vzestup nacionalismu v té formě, ve které ho známe teď. Nicméně situace se změnila s příchodem poslední fáze vývoje společnosti.

Moderní industriální společnost má v sobě řadu specifíků, které ji odlišují od společnosti agrární. Klíčovým rozdílem je to, že průmyslová společnost je založená především na ekonomickém růstu a vědeckém rozvoji. Politická legitimita v nové společnosti je tvořena

dvěma faktory – už zmíněným ekonomickým růstem a nacionalismem (Gellner, 2003, s. 41). Jednoduše řečeno – ekonomický růst je indikátorem nabývání moci, pokud nedochází k ekonomickému růstu, politický režim ztrácí svou moc. Na rozdíl od agrární společnosti, ve které sociální mobilita byla omezena, moderní společnosti disponují vysokou úrovní této mobility. Tento charakteristický rys industriální epochy vysvětluje také trend vyrovnání životních podmínek a postupný pokles nerovnosti. Moderní doba zavedla nový systém hodnot a společenské orientace, jejímiž hlavními ideály jsou ekonomický a technologický rozvoj, intelektuální a morální růst, atd. Hierarchická struktura minulosti byla nahrazena do jisté míry meritokratickým modelem, v němž zásadními faktory, určujícími osud člověka, jsou schopnosti, znalosti a talent. Toto zaměření moderní společnosti na „vysokou“ kulturu odůvodňuje postupný vzestup sémantické povahy práce – stále méně lidí v současnosti pracuje manuálně, naopak roste a posiluje se význam intelektuální práce. Intelektuální práce v moderním světě je zpravidla spojená s různými anonymními typy lidského jednání. Například úkol obchodní korespondence nebo telefonování od nás nevyžaduje vnímání druhého účastníka podobných procesů v nějakém personálním kontextu. V důsledku vzniká další charakteristická vlastnost industriální společnosti – anonymita jejích členů. Anonymita, mobilita, intelektuální práce a atomizace moderní společnosti tvoří podstatu jevu nacionalismu. Zmíněné kulturní nuance současné epochy jsou základními prvky společenského pouta, jež je založeno na principu, že pouze zvládnutí podobné „vysoké“ kultury může přivést k politickému, sociálnímu a ekonomickému občanství. V případě kdy jedinec nepatří ke kulturní stejnorodosti nějaké společnosti, je mu okamžitě připsán status druhořadého člena a musí se buď asimilovat, nebo vystěhovat. Takové komplexní podmínky mohly vzniknout teprve s přechodem lidské společnosti do nové historické fáze, ve které gramotnost a vzdělání jsou všeobecným univerzálním jevem, který formuje vysokou kulturu, a právě proto říkáme, že fenomén nacionalismu patří k modernitě (Gellner, 2003, s. 45).

2.3. Teorie nacionalismu Anthony D. Smithe

V předmluvě ke své knize „The Ethnic Origins of Nations“ Anthony D. Smith jasně naznačuje, že to studium národů a nacionalismu, které nevěnuje náležitou pozornost významu dějin pro formování národů, nemůže být kompletní a riskuje ztrátu své vědecké hodnoty (Smith, 1988, s. 5). Právě důraz přístupu Smithe na historické kořeny národů při studiu nacionalismu byl hlavním důvodem jeho zvolení pro doplnění teorie Gellnera a

poslouží silným argumentem podporujícím tezi dané práce o tom, že vznik ruského nacionalismu je podmíněn historicko-politickými faktory.

Za nejdůležitější myšlenku celé Smithovy teorie můžeme označit autorovo přesvědčení o před-moderním původu národů. V otázce vzniku nacionalismu Anthony Smith souhlasí se školou modernistů a svým učitelem Ernestem Gellnerem a tvrdí, že nacionalismus jako ideologie a hnutí spolu s koncepcí národního státu je doopravdy fenoménem moderní doby. Nicméně v otázce původu národů dochází k rozporu mezi modernistickou tradicí a argumentací Smithe. Teoretický konflikt spočívá v tom, že modernisté považují vznik národů a vzestup nacionalismu za vzájemně závislé produkty moderní doby (Smith, 1988, s. 11). Jak už bylo zmíněno na začátku této kapitoly, Ernest Gellner dokonce říká, že nacionalismus vytváří národ, a proto oba koncepty pochází z doby moderny (Gellner, 2003, s. 8). Smith ale ve své práci zastává jiný názor: autor upozorňuje na důležitost doby starověku, jejíž historie je plná rozmanitých případů určitého národního chování, založeného na už existujícím ponětí národní identity. Pro podporu své myšlenky Smith uvádí chladný vztah Řeků a Římanů k představitelům jiné kultury, postoj Egyptanů vůči Núbijcům, zjevné nacionalistické projevy v boji jedněch národů proti dobývání jiných národů, například odpor Galů proti vojenským kampaním Julia Caesara atd. Podle autora je tedy nutné zamyslet se nad tím, nejsou-li podobné paralely mezi starověkem a moderním chápáním nacionalismu dostatečné pro účel většího zohlednění historie při studiu nacionalismu (Smith, 1988, s. 11-12).

Podobný přístup je typický pro školu primordialistů, která klade důraz na význam vazeb daných jazykem, náboženstvím, rasou, etnicitou a teritoriem. Podle Smithe sociologická argumentace primordialistické vize považuje výše zmíněné kategorie jazyka, náboženství, rasy, etnického původu a teritoria za „základní principy organizace a vazeb lidského sdružování v průběhu dějin.“ Tyto prvky představují fundament pro budoucí složitější politické formace. Kulmináčným bodem Smithovy argumentace je tvrzení, že podobné „primordialistické vazby“ vždy byly a budou faktorem rozdělujícím lidi, z čehož vyplývá závěr, že původ nacionalismu neleží v modernitě (Smith, 1988, s. 12).

Pro účel odhalení vztahu, zejména určení podobností a rozdílů mezi národy a nacionalistickými city moderní doby a kulturními jednotkami s jejími sentimenty minulých historických období Anthony Smith vytváří vlastní koncept „ethnie“. Tato Smithova rovina

analýzy zkoumá následující ponětí: „forma“, „identita“, „mýtus“, „symbol“ a „komunikace“, které jsou základem lidské aktivity a jejich následného společného projevu a skupinové kulturní diferenciaci. Téma identity je pravděpodobně nejdůležitějším prvkem konceptu „ethnie“, svazujícím všechny ostatní dohromady – Smith se zabývá identitou ve smyslu pocitu komunity, založené na společné kultuře a historii. Sebeidentifikace je podle autora založená na dědictví komunity tvořené symboly a mytologií, jednoduše řečeno – kulturou. S tím spojené vnímání sebe sama v rámci nějaké komunity vede k dosažení vlastní identity a sebeúcty, a je důležitým krokem na cestě socializace v historickém kulturním společenství. Podobná kolektivní identita je podle Smithe tvořena společnými zkušenostmi představitelů dané skupiny, na bázi kterých vzniká společná „tradice“. Obecné pojetí kultury hraje v Smithově argumentaci důležitou roli, protože umožňuje dohledat kořeny národů a jejich etnický původ, a v závislosti na výsledcích výzkumu dosáhnout upravení modelu modernistů (Smith, 1988, s. 13-15). Smith je přesvědčen, že podstata etnicity leží v mýtech, vzpomínkách, hodnotách, symbolech a určitých charakteristických vlastností populace, které jsou historicky dané. „Spíše se musíme dívat na povahu (formy a obsah) mýtů a symbolů, historické vzpomínky a centrální hodnoty, které můžeme shrnout jako komplex „mýtů-symbolů“, na mechanismy jejich šíření (nebo jejich nedostatek) prostřednictvím dané populace a jejich předávání budoucím generacím, pokud chce člověk pochopit zvláštní charakter etnických identit“ (Smith, 1988, s. 15). Podle Smithe identita nemůže existovat bez společné paměti a mýtů, které odkazují na kolektivní osud, a proto lze říct, že národ bez těchto prvků existovat nemůže, jelikož osud a identita jsou jeho nutnou součástí (Smith, 1988, s. 2).

„Identita je notoricky obtížným pojmem, spojeným s kulturou a historií, stejně jako sociální psychologií a politikou“ (Duncan, 2005, s. 3). Pro ruské národní sebeurčení proces formování identity, z velké části historicky podmíněný, byl velmi bolestivým zážitkem, který vedl ke společenskému přezkoumání své kulturní a civilizační identity a její transformaci (Raskin, 2008, s. 2). Raskin je přesvědčen, že moderní podoba ruské identity může být spatřena například skrze jazyk, který se také účastní na jejím formování. Na podporu své teze autor uvádí brilantní řadu jazykových výrazů, velmi přesných v tom smyslu, že i člověk méně sofistikovaný v oblasti politické vědy a mezinárodních vztahů mezi nimi a tématem ruského nacionalismu najde explicitní paralely. Pro účel zachování přesnosti autorovy argumentace bude výše zmíněná řada jazykových výrazů uvedena v úplném znění.

„Již nyní můžeme identifikovat stabilní verbální a řečové bloky, jako je „loajalita k našemu kulturnímu a historickému typu“, „přijetí základních hodnot pravoslavné křesťanské kultury“, „oživení duchovnosti“, „dodržování strategie pravoslavné křesťanské civilizace“, „nepřijatelnost západních modelů na naší půdě“, „nedostatek duchovnosti Američanů“, „naše velmoc“, „říše“, „suverénní demokracie“, „Západ se bojí silného Ruska“, „jsme obklopeni nepřáteli“, „stvoření pozitivního obrazu pro Rusko“, „infuze nacionalismu s pozitivními konotacemi“, „ponížení Ruska“, „Rusko stavící se opět na nohy“, „naše mentalita“, „naše duchovnost“, „náš jedinečný způsob života“, „náš jedinečný charakter“ a „naše jedinečná cesta“ (Raskin, 2008, s. 2). Podobný blízký vztah mezi jazykem a fenoménem nacionalismu odkazuje na schopnost nacionalismu formovat vlastní kulturní prostředí na základě svých idejí a preferovaných hodnot. Raskin je přesvědčen, že nacionalismus, jehož fundamentem je kulturní a historická minulost může tuto minulost ovlivňovat, měnit a dokonce z ní vylučovat prvky, které jsou v rozporu s jeho pohledem na svět. Z této charakteristiky vyplývá autorův závěr, že nacionalismus je ideologie, která se snaží vytvořit pro lidi takový způsob myšlení, který by pro ně byl vhodný.

2.4. Charakteristické prvky vývoje ruské identity

Metodologicky správný vědecký výzkum „specifičnosti“ ruského nacionalismu může být proveden dvěma způsoby. Prvním existujícím způsobem je prostorová komparace: můžeme vyhledat určitá specifika fenoménu ruského nacionalismu pomocí jeho porovnání s jevem nacionalismu v jiných společnostech. Druhou variantou je časová komparace: tato metoda spočívá ve studiu historické proměny ruského nacionalismu – v podstatě jde o porovnání moderního ruského nacionalismu se svými staršími projevy z minulých dob. Podle mého názoru varianta porovnání nacionalistických proudů v různých státech je do značné míry kontroverzní metodou, protože jev nacionalismu v každé společnosti je zcela zvláštním případem, jehož vznik byl podmíněn vlastními unikátními faktory. Myslím, že tato skutečnost je dostatečným důvodem pro odmítnutí budování argumentaci na bázi pouze první metody. Způsob časového porovnání projevů ruského nacionalismu je těsně propojen s obecným důrazem této bakalářské práce na význam dějin a historicko-politické podmínky vzestupu ruského nacionalismu. Nicméně samotná časově-historická varianta nestačí pro úplné pochopení zvláštností ruského nacionalismu oproti jiným nacionalistickým

tendencím. Proto si myslím, že pouze symbióza těchto dvou metod má předpoklady stát se komplexní analýzou natolik komplikovaného a nejednoznačného fenoménu v moderním světě jako ruský nacionalismus.

Specifičnost ruského nacionalismu je podle logiky dané bakalářské práce založená především na unikátní a komplexní historii ruského národa, a proto se budu v další části této kapitoly zabývat rozбором charakteristických prvků ruské mentality, které jsou jejím produktem. Následující rozbor vybraných „ukazatelů“ ruského národního charakteru pak umožní popsat moderní povahu ruského nacionalismu a objasnit jeho konkrétní projevy. Důležité je pamatovat, že všechny prvky jsou mezi sebou propojené staletími historického vývoje v rámci jedné společnosti, a proto musejí být vnímány spíše jako části jednoho celku – fenoménu ruského charakteru.

2.4.1. Autokracie

Jak může být zřejmé z klíčových událostí ruské historie představených v první kapitole, autokratická forma vládnutí má v dějinách ruského státu velmi dlouhou tradici. Existuje dokonce populární názor, že ruský národ sám je zdrojem vlastní autokracie, protože jakési národní „podrobení“ je obsažené v ruské mentalitě. Podle mnoha autorů ruský národ moderní doby se podle svých preferencí více přiklání k autoritarismu, než k demokracii. Kořeny podobného fenoménu lze s největší pravděpodobností spatřit v totalitním sovětském periodu a také ve staletích carského samoděržaví za ruského impéria (Hale, 2011, s. 1).

Otázkou je, do jaké míry historická tradice politických režimů ruského státu může ovlivnit formování ruského národního vědomí a následně se podílet na tvorbě budoucnosti ruského národa?

Výsledky průzkumů veřejného mínění provedeného v Ruské federaci na téma „Co je demokratický stát?“ hovoří o tom, že 26% populace nebyla schopna definovat demokracii žádným způsobem, 4% odmítla odpovědět a 18% dotazovaných uvedlo materiální blahobyť, ekonomickou rovnost, pořádek, suverenitu, tržní ekonomiku a silného lídra jako prvky charakteristické pro demokracii. Pouze 41% Rusů popsalo demokracii přibližně stejně, jako je daný koncept chápán na Západě, pomocí charakteristik obecně založených na vládě lidí jako svoboda slova, lidská práva, vláda zákonu, politická konkurence a volby. Zbýlých 11%, které se průzkumu zúčastnilo, použilo k popsání demokratického státu kombinaci

„standardních“ charakteristik demokracie s „nestandardními“, které použilo výše zmíněných 18% populace (Hale, 2011, s. 3-4).

Z výsledků provedených průzkumů vyplývá logický závěr, že ruské obyvatelstvo (a samozřejmě nejen ruské obyvatelstvo) je velmi nejednotné v míře porozumění politice a že většina obyvatel rovněž nerozumí logice politických režimů. Podle mého názoru podobná skutečnost vede ve společnosti k rozvoji určité lhostejnosti vůči politickým otázkám, zejména mezi představiteli vzdělanější části společnosti, kteří mají alespoň základní znalosti v oblasti historie a politické vědy, a teoreticky mohou rozpoznat směr vývoje ruského státu. Nicméně jelikož Ruská federace je formálně demokratickým státem, tato „vzdělanější“ menšina se musí podrobit většině, která je fakticky příkloněná k tradici ruského autoritarianismu, protože mezi své preferované státní charakteristiky často zařazuje prvek „silného lídra“ na úkor demokratických prvků, například uznává právo vůdce omezovat práva a svobody občanů podle svého uvážení v případě, že on je úspěšným politikem a „ví, co je lepší pro stát“. Podle Hale ve velké míře nedemokratické politické názory většiny jsou přímo založené na chybném pochopení konceptů demokracie a autoritarianismu (Hale, 2011, s. 15-16). Myslím, že původ „chybného chápání“ politiky leží právě ve velmi silné historické tradici ruského samoděržaví, jehož období je často prezentováno jako éra největší velkoleposti ruského státu. Tato tradice je následně posílená nedostatkem vzdělání a v důsledku toho se formuje „imperiální“ národní vědomí a politická afiliace obyvatelstva moderní Ruské federace.

2.4.2. Rozměr teritoria

Geopolitický aspekt v ruském národním vědomí je těsně spojen se silou ruského státu, která byla podmíněná historicky založenou kontrolou velkého teritoria. Proces sbírání ruských zemí (*sobiraniye russkikh zemel'*), zahájený Moskevským velkoknížectvím ve 13. století přispěl jak k teritoriální expanzi předchůdce ruského impéria, tak i k založení prvních klíčů víry v důležitost rozměru státu v ruské mentalitě a potřebu jeho neustálého územního růstu. Zajímavostí je historicky daná propojenost teritoriálního faktoru s prvkem multietnicity Ruska. Podle Andrease Kappeler dobytí Kazaňského i Astrachaňského chanátů mělo epochální význam pro vývoj Ruska a celé Eurasie, jelikož transformovali Moskevský stát do podoby multietnického impéria (Kappeler, 2001, s. 22).

Ruská geografie výrazně ovlivnila formování ruského národního charakteru, jenž „stejně, jako prostor své země, nemá hranice“ (Ištok, Plavčanová, 2013, s. 4). Výjimečnou důležitost teritoriálního prvku pro moderní povahu ruské mentality lze spatřit ve fenoménu „prostorovosti“ ruského území. Mihhail Lotman je přesvědčen, že otázka prostoru velmi ovlivnila formování ruského sebepojetí, jelikož Rusko vždy disponovalo obrovským územím, jehož prostorovost podmiňovala ideu určité „neomezenosti“ ruského státu. V podobné skutečnosti leží původ imperialistických ambic v ruském národním vědomí a také ambivalentní postoj Rusů k danému fenoménu, který vyvolává pocit imperiální národní hrdosti na jedné straně a permanentní strach na straně druhé. Logika strachu spočívá v tom, že ruská identita čerpá svou sílu z konceptu země, a v případě zániku teritoria - zaniká i sama národní identita (Lotman, 2017, s. 10-11). Generace Rusů kteří vyrůstaly s vědomím velikosti své země, byly fatálně zklamané kolapsem Sovětského svazu, který ztratil svůj obrovský geopolitický a demografický potenciál. Rozpad socialistického impéria, který se stavělo svou „prostorovost“ na systému satelitů, přinesl ruskému národu těžkou ránu a odpovědí na podobnou traumatickou zkušenost byl vývoj geopolitického myšlení v post-sovětskému Rusku (Ištok, Plavčanová, 2013, s. 3).

Ruská geopolitika se stala ideologií, která si klade za cíl překonat současné a budoucí problémy spojené s novými ruskými geopolitickými podmínkami, a také určit směr vývoje země pro dosažení konečného cíle, jímž je navrácení Rusku statusu velmoci (Ištok, Plavčanová, 2013, s. 1-4). Jedním z nástrojů ruských geopolitických ambic je nová teritoriální expanze a budování moderního ruského impéria, které se stanou pomstou západní společnosti. Podobné revanšistické nálady se staly v poslední době hlavním motorem zahraniční politiky Ruské federace a cílem, který v očích ruské populace ospravedlňuje agresivní prostředky, používané ruskou vládou na mezinárodním poli (viz třetí kapitola).

2.4.3. Multietnicita

Od samého počátku dějin ruského státu byl proces formování národa zastíněn budováním impéria, které zaujalo vedoucí pozici (Wortman, 2013, s. 222). Za doby carského Ruska nepopiratelnost významu impéria spolu s jeho mnohonárodnostním složením byla konstantně zdůrazňována vládní politikou. „Etničtí Rusové byli povzbuzováni, aby se ztotožňovali s ruským impériem jako celkem, místo aby mezi sebou rozvíjeli národní solidaritu“ (Duncan, 2005, s. 8).

Z historického hlediska nacionalismus ve smyslu usilování konkrétních národů o samostatnost během éry Sovětského svazu neexistoval. Fakticky byl Sovětský svaz mohutným impériem, tvořeným patnácti socialistickými republikami, pod vedením bolševické ideologie marxismu-leninismu. Sovětské impérium bylo jakýmsi vlastním ideálem – živým příkladem symbiotického soužití etnicky a kulturně různých národů v rámci jednoho státu. Sovětská vláda byla inspirována ideou toho, že pouze největší diferenciací může pomoci vytvoření nejefektivnější unie, a proto věnovala mnoho času posilování vývoje jednotlivých národů, jenž měly být „nacionálními ve své formě, ale obsahově socialistickými“ (Riasanovsky, 2005, s. 222). Podobný styl politického chování – důraz na jednotnost multikulturního státu, byl důvodem posílení jedné ze dvou existujících forem nacionalismu v Sovětském svazu – sovětského patriotického nacionalismu, kterému se podařilo zachránit stát za Druhé světové války (Riasanovsky, 2005, s. 229).

Nás ale zajímá druhá forma nacionalismu, jímž byl ruský nebo „velkoruský“ nacionalismus. Počátkem vzestupu této formy nacionalismu byl úspěch patriotismu, jenž vedl k tomu, že se Josif Stalin rozhodl začít s politikou rusifikace obyvatelstva a posílení role ruštiny jako „hlavního“ jazyka, který nabyl statusu oficiálního jazyka ve všech státních orgánech. Dalším krokem bylo zdůrazňování klíčové historické role Rusů jako fundamentu celého sovětského multietnického impéria (Riasanovsky, 2005, s. 222). „Použití ruského jazyka, dominance etnických Rusů ve vedení a pocit porážky nacistického Německa jako ruského národního vítězství povzbudilo etnické Rusy, aby se identifikovali s SSSR“ (Duncan, 2005, s. 8). Nicméně nově získané privilegované postavení ruského jazyka a ruské kultury nad ostatními národy v rámci Sovětského svazu však nezměnilo skutečnosti, v níž Rusové stejně jako jiní sovětské občany trpěli krutostí režimu (Riasanovsky, 2005, s. 222). Obecně ruská životní úroveň ani nebyla tou nejvyšší v rámci sovětského impéria, navíc na některé odlehlé části Ruské republiky sovětské vedení naprosto zapomnělo (Gellner, 2003, s. 74).

Sovětská varianta prosazování ruského nacionalismu pro potřeby socialismu byla bezesporu zařazena do upraveného ideologického formátu marxismu-leninismu, v jehož svátost a nepochybnost obyvatelstvo věřilo v důsledku sovětské propagandy přítomné po desetiletí. Předpokládám, že právě sovětská ideologie byla tím faktorem, který způsobil dualismus vývoje ruské identity za éry Sovětského svazu. Na jedné straně období Sovětského svazu v nějaké míře posílilo ruskou identitu, protože některé aspekty sovětského

modelu komunismu měly blízko k ruské tradici, i když do popředí byl znovu vyzdvihnut prvek multietnicity socialistického státu (Duncan, 2005, s. 8). Na straně druhé byla sovětská identita také výraznou překážkou pro vývoj etnického ruského vědomí a etnického ruského nacionalismu. Pozoruhodnou zajímavostí je fakt, že i krátce před zánikem Sovětského svazu 78% etnických Rusů se považovalo za “Sověty“ a pouze 15% Rusů identifikovalo svou národnost jako ruskou (Kolsto, Blakkisrud, 2016, s. 56).

2.4.4. Církev

Pravoslavná tradice počínající koncem 10. století křestem Kyjevské Rusi zaujala v ruské kultuře opravdu důležitou pozici, což už bylo zmíněno v kapitole věnované ruským dějinám. Od středověku až po bolševickou revoluci mělo náboženství v ruské společnosti velkou váhu – ruská církev sloužila monarchům a tím výrazně ovlivňovala politické dění v ruském státě. Příchod nové vlády po roce 1917 přinesl změnu – historicky vysoké společenské postavení církve se změnilo ve čtvrt století plné pronásledování, represí a totalitní kontroly ze strany sovětského režimu (Christy, 2018, s. 1). Ruské pravoslavné církvi, kterou komunistický režim dlouhodobě považoval za svého největšího nepřítele, se podařilo přežít sovětskou éru zejména díky silné konstantní podpoře ruských věřících a následně i díky ústupkům ze strany vlády (Riasanovsky, 2005, s. 232). Zajímavostí byla výrazná proměna vztahu vlády k pravoslavné církvi, jež po rozpadu Sovětského svazu získala autoritativní pozici v životě ruské společnosti. Ruská vláda zahájila politiku podpory církve jako všeruského dědictví, které musí být chráněno. Právě v tu chvíli začal výrazný růst vlivu církve, velice podporované a favorizované skoro všemi politickými stranami a významnými politiky, který nakonec dosáhl ohromné úrovně, jež můžeme pozorovat v současnosti. Rostoucí počet farníků (zhruba třetina obyvatelstva) také hraje důležitou roli v šíření vlivu Moskevského patriarchátu. Navíc podle průzkumů veřejného mínění obyvatelstvo Ruské federace považuje pravoslavnou církev za možná jediný stabilní pilíř ruské společnosti, jemuž lidé věří více než jakýmkoliv jiným institucím a politickým strukturám (Riasanovsky, 2005, s. 232).

Podle mnoha autorů současná role církve v Ruské federaci musí být zkoumána s ohledem na to, že ruská pravoslavná církev už není nezávislým religiózním orgánem, ale otevřeně podporuje politický režim v moderním Rusku, o čemž svědčí posílení militaristického a anti-liberálního diskurzu v církevním vedení. Podle Zhuravleva má

současná rétorika církve symbolický charakter a je založená na autoritě vlády (Zhuravlev, 2017, s. 16-17). Role pravoslavné církve v moderní Ruské federaci je charakterizovaná propagací nové ruské vládní ideologie pomoci image tradičně ortodoxních hodnot jako například duchovní jednotnost ortodoxních křesťanů slovanského původu na základě společného historického a kulturního dědictví (Papkova & Gorenburg, 2011, s. 3-5). Politizovanost moderní pravoslavné církve a využívání jejího vlivu pro potřeby ruského politického režimu je aspektem přímo odkazujícím na historicky danou autoritu církve, která má v ruské mentalitě hluboké kořeny.

Lze říci, že církevní faktor v podobě proměny chování pravoslavné církve je ve stejné míře jako i teritoriální faktor ruského charakteru podmíněn traumatem ruské společnosti po rozpadu Sovětského svazu. V současné době se církev aktivně zúčastňuje nejen diskuze, ale i formování ideologického rámce takových geopolitických projektů ruské vládní elity jako „ruský svět“ a euroasijská unie, jejichž cílem je „překonání“ traumatu a budování nového impéria (viz třetí kapitola). Ovšem na rozdíl od Sovětského svazu ruská pravoslavná církev neměla žádné teritoriální ztráty, a proto se zabývá mimo jiné i budováním svého vlastního geopolitického konceptu „svaté Rusi“, jehož kořeny se datují obdobím vládnutí cara Ivana Hrozného. Tento projekt ruského patriarchy Kirilla je moderním příkladem toho, jak se pravoslavná církev podílí na formování ruského charakteru. „Konečně skutečný význam „svaté Rusi“ spočívá ve schopnosti tohoto projektu ovlivnit masovou geopolitickou představivost a následně procesy, kterými je tvořena kolektivní identita“ (Suslov, 2014, s. 1-2). Podle Suslova lze v důsledku zvyšující se přítomnosti pravoslavné církve v ruské politice očekávat, že geopolitický koncept „svaté Rusi“ bude transformován do podoby politického nástroje a bude používán ruskou vládou ve svých ideologických cílech stejně jako projekty „ruského světa“ a eurasijství (Suslov, 2014, s. 2).

2.5. Kontinuita charakteristických prvků ruské mentality

Časové přetrvávání charakteristických prvků ruského národního vědomí lze pozorovat na příkladu vývoje ruské společnosti po rozpadu Sovětského svazu. Výzkum vlivu sovětské éry a jejího konce na ruské obyvatelstvo není cílem dané práce, ovšem v kontextu významu složek ruské mentality bezesporu stojí za připomínku.

Nehledě na obrovské množství změn, které probíhaly v ruské společnosti po rozpadu sovětského impéria, specifické prvky ruské identity byly stále přítomné. Ruský patriotismus

a nacionalismus po roce 1991 nejen zůstal, ale dokonce posílil svou pozici ve společnosti v důsledku zhroutení sovětského systému (Riasanovsky, 2005, s. 232). Centrální pozice komunistické strany zanikla a byl vytvořen demokratický režim, který se však začal postupně transformovat do podoby současného autoritářství, což bylo náznakem obrození ruské autokratické tradice. Role církve v moderní Ruské federaci je bezesporu obrovská a do značné míry je produktem úzkých vazeb církve s ruskou politickou scénou. Díky multinárodnímu složení populace současné Ruské federace je historický prvek multietnicity jasně viditelným. Obrovské teritorium sovětské říše se zmenšilo na velikost současné Ruské federace, což bylo bezesporu spojeno s kolosální ztrátou území. Nicméně Rusko je stále největším státem na světě a lze říci, že prvek důležitosti rozlohy zůstal v ruské společnosti přítomen.

Faktor kontinuity specifických složek ruského charakteru je důležitý pro celkové pochopení zvláštností fenoménu ruského nacionalismu a jeho přímé závislosti na historickém vývoji ruského státu. V poslední kapitole se tedy budu zabývat konkrétními projevy moderního ruského nacionalismu a roli ruské mentality v této záležitosti. Primárně budu vycházet z představy o jakémisi obecném charakteru nacionalismu, který se zformoval v nově vzniklé Ruské federaci. Tento obecný charakter spočíval například v patriotismu ruského národa, jeho touze po vytvoření své suverénní politické jednotky, potřebě pěstování vlastní kultury apod. S postupem času a v důsledku různých politických a společenských proměn původní „umírněný“ charakter ruského nacionalismu, který můžeme lépe označit jako patriotismus, se začal transformovat do podoby agresivnějšího jevu. Tato „agresivnější“ forma moderního ruského nacionalismu je charakterizovaná přítomností specifických pro ruskou mentalitu prvků, kterými jsem se v dané kapitole zabývala na základě specifiky ruských dějin, představených v kapitole první. Třetí kapitola bude zároveň poslední etapou mého výzkumu na téma původu, příčin a moderní podoby fenoménu ruského nacionalismu.

3. Nacionalismus v moderní Ruské federaci

Zmizení Sovětského svazu z politické mapy světa v roce 1991 se stalo jakýmsi bodem zlomu pro ruské obyvatelstvo, které se ocitlo v nejisté situaci. Na Rusko čekala doba změn, přizpůsobení novému systému a odlišné roli ve světové politice. Po rozpadu sovětského bloku Rusko ztratilo svou hlavní taktickou zbraň – výhodnou pozici jedné ze dvou supervelmocí v bipolárním světě. Komunistický gigant zemřel a jeho smrt byla prohlášena za „největší geopolitickou katastrofu“, po níž zůstala osamocena na mezinárodní aréně moderní Ruská federace, která čelila řadě problémů ve sféře domácí a mezinárodní politiky. Toto období bylo poznamenáno snahou Ruské federace přiblížit se státům civilizovaného Západu (Kolsto, Blakkisrud, 2016, s. 58). Avšak velká míra frustrace jak obyvatelstva, tak i vedení Ruské federace, se stala základním kamenem dalšího vývoje ruské zahraniční politiky a do jisté míry podmínila její vzpurnou povahu.

Po skoro třiceti letech od rozpadu sovětského impéria Rusko znovu představuje mohutnou silu na světové mapě a je výzvou pro liberální charakter demokratické západní společnosti. Moderní Ruský stát zaujal stanovisko konfrontace všech zahraničně-politických událostí a procesů, jež jsou v rozporu s ruskými zájmy (Oliker, 2017). Ohromná a stále rostoucí míra militarizace, ruská agrese v post-sovětském prostoru, účast v ozbrojených konfliktech na Středním východě, podpora nedemokratických režimů po celém světě, zasahování do vnitřních záležitostí jiných států, šíření propagandy, vytvoření a použití nových metod vedení války, – všechny tyto akce ukazují na současnou povahu Ruské federace, jejíž politiku můžeme definovat jako agresivní, nekompromisní a dokonce imperialistickou (Richey, 2018, s. 2).

Vnitřní politická situace a mezinárodní pozice Ruské federace je podmíněná vládou sebevědomé elity a do jisté míry je produktem historického vývoje a evoluce mentality ruského národa, což umožnilo nastolení současného režimu v Rusku. V této kapitole se zabývám rozborem nejvýraznějších politických jevů a tendencí v moderním Rusku, jež podle mého názoru jsou neoddelitelně spojené s ponětím současného ruského nacionalismu. Navíc tyto fenomény můžeme považovat za charakteristické pro moderní ruskou společnost díky projevům vyhroceného nacionalismu, který lze spatřit v podobě národního egoismu, velmocenského šovinismu, xenofobie a víry v „unikátní“ charakter ruského národa (Kolsto, Blakkisrud, 2016, s. 47).

Současný vývoj Ruské federace je v největší míře ovlivněn takzvaným „imperiálním dědictvím“ ruské historie. V kapitole „The imperial syndrome and its influence on Russian nationalism“ (Kolsto, Blakkisrud, 2016, s. 46-74) Emil Pain vysvětluje, že základem konceptu „imperiálního syndromu“, který významně ovlivňuje moderní ruskou politiku je triáda, která sestává z prvků „imperiálního řádu“, „imperiálního těla“ a „imperiálního vědomí“. Ponětí „imperiálního řádu“ lze jednoduše definovat jako politický režim impéria, jehož hlavní logikou je suverenita vladaře, přičemž jeho vláda nepotřebuje souhlas lidu a je dominantním faktorem v organizaci života státu. „Imperiální tělo“ je teritorium impéria, rozdělené na menší kulturně diferencované části, které zachovávají stopy svého dobytí, a elity etnického obyvatelstva daných regionů jsou často v opozici vůči ruské vládě. Posledním a zároveň nejdůležitějším prvkem v kontextu dané práce je „imperiální vědomí“, které spočívá v komplexu populárních stereotypů o ruské mentalitě. Tady se jedná o historicky zformované ruské sebepojetí, založené především na chápání sebe ne jako občana, ale jako subjektu v rámci impéria. Od podobné logiky se následně odvozují charakteristické pro ruského obyvatele hodnoty, imperialistické ambice a životní potřeba mít silného a moudrého cara. Pain tvrdí, že „imperiální vědomí“ ruského národa je neoddělitelně spojeno s národní vírou ve zvláštní charakter ruské civilizace, jenž se odráží v „ruské duši“ a také v tom, že západní civilizace permanentně ohrožuje civilizaci Ruskou (Kolsto, Blakkisrud, 2016, s. 59-60).

3.1. Putinismus

Význam putinismu v kontextu mé práce spočívá především v tom, že tento režim v sobě spojuje všechny tradiční prvky „ruské duše“ a vzhledem k jeho povaze lze Putinův režim označit za projev moderního ruského nacionalismu. Centrálním aspektem umožňujícím existenci podobného režimu a jistým základem jeho autority v ruské společnosti jsou specifika ruské mentality. Ruská mentalita ve smyslu stejných psychologických vlastností ruského národa byla z velké míry zformovaná charakteristickými prvky, kterými jsem se podrobně zabývala v druhé kapitole této práce. Jak jsem naznačila v první kapitole, tyto prvky se vyvíjely na základě určitých historických, politických, geografických a sociologických podmínek, a proto mají své kořeny v dějinách ruského státu.

Fenomén putinismu je zvláštním jevem v životě současné Ruské federace a rozhodně je produktem moderní doby, což odůvodňuje absenci uspokojivé vědecké charakterizace jeho

původu a příčin. V současné době se názory akademiků na putinismus výrazně liší, stejně jako definice tohoto fenoménu. Existuje několik populárních názorů na toto kontroverzní téma. Podle některých akademiků se moderní Ruská federace vrací k dosavadnímu sovětskému modelu, jiní akademici si myslí, že je putinovský režim jakousi moderní variací fašismu, ostatní považují jev putinismu za jistou autoritářskou vládu Vladimíra Putina (Gudkov, 2011, s. 3). Nicméně pro komplexní porozumění významu putinismu, který je novým fenoménem, používajícím nové nástroje pro odůvodnění své legitimacy a udržení moci, jako například masová kontrola obyvatelstva, by musel výzkum daného jevu trvat léta. Putinismus nás ovšem zajímá především svým vztahem k modernímu ruskému nacionalismu, proto se soustředím na myšlenky těch autorů, kteří se zabývají také tématem ruského nacionalismu.

Významný ruský sociolog Lev Gudkov, jehož sféra působení zahrnuje témata veřejného mínění, nacionalismu a sociálních problémů v Ruské federaci, považuje fenomén putinismu za zvláštní typ post-totalitního autoritarianismu. Gudkov říká, že Putinův režim je konzervativním nejen ve smyslu neschopnosti změny a odporu k inovacím, ale je také blokujícím faktorem, který paralyzuje normální fungování a vývoj jiných institucí ruské společnosti (Gudkov, 2011, s. 1). Podle autora vztah mezi politickým systémem nastoleným v roce 2000 a stagnací jiných sociálních odvětví, je zvláště viditelný na příkladu ekonomiky, vzdělání a vědy, kulturní a sociální sféry. „Putinovský režim – poté co si podřídil masmédiu, parlament a soudní systém – potlačil funkční diferenciaci institucionálního systému a „oddělení společnosti od státu“, které iniciovaly reformy v 90. letech“ (Gudkov, 2011, s. 1). Tímto Lev Gudkov myslí nejen formální oddělení třech větví vlády, ale také jakousi relativní nezávislost výše zmíněných sociálních institucí na vykonavateli exekutivní moci v Rusku. Politické chování putinovského režimu v otázce odporu k modernizaci je hlavní příčinou sociální a kulturní zaostalosti Ruské federace. Následky zasahování „státu“ do vzdělávacího systému a vědy, deformace společenské morálky a lidských hodnot bude možné plně hodnotit až po příchodu nové generace, jež na těchto mutovaných principech v současné době vyrůstá (Moskva, 2018). Rostoucí kontrola volebního systému, ovládání společenských institucí a ekonomiky nečelí žádnému významnému odporu ze strany obyvatelstva, což do jisté míry podmiňuje „nezastavitelnost“ putinovského režimu. Nicméně základem této „nezastavitelnosti“ je logika neustálého posilování moci a udržování dominantního postavení autority Kremlu ve společnosti. Odpor vůči změnám v politickém

chování je v zásadě závislý na strachu vedení režimu o svůj život a moc. Hlavní aktéři politického rozhodování putinovského režimu nejen ví, co dělají, ale také ví, že změna ustáleného režimu pro ně bude mít smutné následky. Pochopení této logiky je velice důležité pro porozumění charakteru režimu a případně i cest jeho budoucího vývoje (Gudkov, 2011, s. 2).

V současné době existuje názor, že režim Vladimíra Putina je ve své podobě totalitním politickým režimem. Chyba podobných tvrzení spočívá v případě Ruské federace v absenci příznaků charakteristických pro totalitarismus (Gudkov, 2011, s. 5). Neexistuje například jediná univerzální ideologie, jež může vysvětlit všechno, stejně jako neexistuje spojená s ní totální ideologická kontrola obyvatelstva. Monopolní pozice jedné strany, jež srůstá se státním aparátem, a kombinace hromadné propagandy, masového teroru a represí specifické pro totalitarismus také nejsou přítomné (Gudkov, 2011, s. 6). Rozhodně netvrdím, že principy propagandy a jiných totalitních prvků nejsou pro ruskou vládu vůbec známe, ale jednoduše řečeno – v Ruské federaci nejsou tyto prvky vyvinuté například na stejné úrovni jako u nacistického Německa nebo Sovětského svazu. Navíc takové prvky mají v případě Ruska odlišný původ, příčiny, charakter a význam. Například pozice prezidenta Putina v kontextu jeho režimu nemá nic společného s principem „vůdcovství“, když si vůdce zajišťuje podporu ze strany mas z velké míry pomocí vlastního přirozeného charismatu (Gudkov, 2011, s. 5). Fenomén putinismu je mimo jiné bezesporu charakterizován horlivou vírou pozoruhodně velké části obyvatelstva státu v moudrost a sílu charakteru prezidenta Vladimíra Putina, v jeho autoritu, hraničící se svatostí, dokonce i celkovou neomylnost v otázkách vedení politiky Ruské federace. Avšak skutečné příčiny vzniku takové víry v prezidenta byly jednoduché.

Vraťme se tedy zpět k základům dnešní autoritativní pozice ruského prezidenta – do roku 2000 kdy Vladimir Putin poprvé nastoupil do čela státu, v té době ještě jako stávající předseda vlády a ústavní nástupce Borise Jelcina, který 31. prosince 1999 rezignoval na post prezidenta Ruské federace (Zimmerman, 2014, s. 225). Právě v té době začíná růst popularita Putina, jejíž základ tvořila především image jakési změny, kterou představoval mladý a ambiciózní politik. Vladimir Putin jako bývalý ředitel Federální služby bezpečnosti (FSB) a tajemník Rady bezpečnosti Ruské federace, působil jako člověk schopný vést důkladnou zahraniční a bezpečnostní politiku (Kipp, 2002, s. 5). Obecně se zdálo, že na rozdíl od svých předchůdců Vladimir Putin dobře rozumí ruským zájmům a dokáže proměnit zaostalé i

problémové Rusko do podoby silného moderního státu. Tato očekávání spolu s výzvami početných politických a ekonomických porážek na cestě vývoje Ruska působila jako katalyzátor ruského nacionalismu. Putinovský režim využil národního traumatu a komplexu méněcennosti, způsobené nejprve chudobou během Sovětského svazu, pak ztrátou sovětské identity a nakonec celkovým zklamáním národních očekávání z 90. let. Na této bázi byla postavena strategie nového ruského politického režimu, jehož hlavním nástrojem byla propagace ruského patriotismu, nacionalismu, projevujícím se v podobě xenofobie a rozhodně i konfrontace Západu. V tomto ohledu politika režimu napomohla vyvrácení ponětí národní hrdosti a vybudování komplexu ruské zvláštnosti a nadřazenosti nad jinými národy (Gudkov, 2011, s 8).

Podle Gudkova porovnání fenoménu putinismu s autoritářstvím je obtížnějším úkolem než v případě totalitarismu, protože autoritářství je ve své podstatě konceptem komplexnějším a složitějším (Gudkov, 2011, s. 9). Nicméně mezi těmito režimy je také možné najít určité společné rysy. Například rostoucí role tradicionalismu ve společnosti je výrazným shodným faktorem, spojujícím fenomén putinismu s koncepcí autoritarianismu. V případě moderní Ruské federace, zdůrazňování významu „ruských tradic“ a touha po návratu k nim je spojená s politikou elit, které se řídí konzervativními zájmy a proto odmítají modernizaci. Konzervatismus putinismu spočívá také v šíření tradicionalistické sociální agendy a ve snaze udržet status quo, jež se projevuje také v agresi režimu vůči faktorům, které mají potenciál pro změnu (Fish, 2017, s. 1). Navíc odvolání se ruské vlády ke „konzervativním hodnotám“, které zastává a propaguje, je společností považováno za logickou alternativu k liberálním hodnotám západního světa (Oliker, 2017, s. 4). Dalším zajímavým společným rysem je „kvazi-personalismus“ Putinovského režimu, jež spočívá v postupné degradaci rozvětveného politického systému a proměny vlády do podoby mechanismu, jehož cílem je implementace vůle nového ruského autokrata (Gudkov, 2011, s. 9). Důsledkem „kvazi-personalismu“ v kontextu putinismu je šíření chybného přesvědčení, že prezident Putin je jedinou politickou figurou a orgánem, rozhodujícím jak o dění ve státě, tak i o pozici Ruska na mezinárodním poli. Nicméně Vladimír Putin není tvůrcem současného politického režimu v Ruské federaci, ale spíše je jedním z úzkého okruhu lidí, kontrolujících nejdůležitější pozice ve vedení státu (Gudkov, 2011, s. 10).

Nehledě na zřejmé mylné tvrzení o samoděržaví Vladimíra Putina, víra v jeho superioritu zůstává přítomná mezi ruskými obyvateli. Předpokládám, že podobná slepá

oddanost ruského národu svému vůdci má částečně své kořeny v historicky založené mentalitě obyvatelstva. Jednoduše řečeno – ruský člověk potřebuje cara (Riasanovsky, 2005, s. 134). Tato specifika „ruské duše“ je velice dobrým fundamentem, na němž je snadné vybudovat kult nového ruského autokrata, i když realita je zcela jiná.

Podle mnoha odborníků na politiku Ruské federace, jako například Olgy Olikerové, historická tradice autokracie v Rusku a postavení pravoslavné církve ve společnosti jsou základem ruského nacionalismu, což potvrzuje správnost mého výběru významných prvků pro evoluci ruské sebeidentifikace. Tradicionalismus a návrat ke „konzervativním hodnotám“ byly centrálním tématem prezidentské kampaně Vladimíra Putina v roce 2012, což do jisté míry posílilo nacionalistické tendence ve společnosti (Oliker, 2017, s. 4-5).

Avšak pozoruhodnou zvláštností byla disonance mezi zjevnou vládní podporou ruského nacionalismu v zahraničním politickém kontextu a tím, jak vzestup radikálního nacionalismu v kontextu ruského státu Putinem vítán nebyl. Zde se znovu vracíme zpět k dalšímu ze specifických prvků ruských dějin, jímž je multinárodní složení státu. Právě z důvodu multietnicity Ruské federace Putinovská administrace ve své politice konzervatismu zdůrazňovala výhradně historický, nikoli etnický aspekt vývoje ruské identity (Oliker, 2017, s. 5). Z toho vyplývá idea jednoty ruského obyvatelstva, podmíněná společnou historií soužití různých etnik v jednom státě. V této politice opatrování multietnického charakteru Ruské federace můžeme vidět dokonce i určité imperialistické motivy ruské minulosti. Navíc etnocentrická pozice ruské vlády ve smyslu imperialistického přístupu v mezinárodních vztazích je zvláště viditelná na příkladu ukrajinsko-ruského konfliktu v otázce takzvaného „Novoruska“ (Oliker, 2017, s. 5). Podobným příkladem byla také anexe Krymu Ruskou federací v roce 2014, jež byla podmíněna existencí ruského obyvatelstva žijícího na poloostrově (Renz, 2016, s. 6).

„Kombinace ruského nacionalismu a imperiálního vědomí přispívá k rozvoji zvláštního jevu v Rusku, který lze nazvat „imperiální nacionalismus“ (Kolsto, Blakkisrud, 2016, s. 46). Pojem „imperiální nacionalismus“ může znít velmi nejednoznačně z toho důvodu, že imperialismus a nacionalismus jsou odlišnými pojmy. Obecně jsou tyto jevy chápány jako vzájemně vylučující, protože koncepty říše a národa, které tvoří jejich základ, mají razantně odlišnou logiku (Kolsto, Blakkisrud, 2016, s. 46-47). Když hovoříme o fenoménu současného ruského imperialismu a jeho vztahu k tématu nacionalismu, za jeho

nejvýraznější příklad můžeme považovat teorii eurasijství.

3.2. Nacionalismus v současném ruském politickém myšlení – Teorie eurasijství a koncepce „ruského světa“

Jedním z nejvýraznějších proudů v moderním ruském politickém myšlení je teorie eurasijství. Tato teorie vznikla jako politické hnutí ruských emigrantů v roce 1921 a za doby Ruského impéria neexistovala, byla poté zakázaná za komunistické éry a rozšířila se právě po rozpadu Sovětského svazu (Riasanovsky, 2005, s. 234). Podle teorie eurasijství určujícím faktorem vývoje ruského státu je geopolitický koncept Eurasie a tím daná unikátní pozice Ruska, z čehož vyplývá, že ve skutečnosti Rusko patří nikoli k Evropě nebo Asii, ale k Eurasii (Malinova, 2014, s. 13). Zastánci teorie eurasijství považují Rusko za unikátní politickou jednotku, což je zdůvodněno jeho obrovskou rozlohou a symbiotickým soužitím různých etnik v jednom státě.

V současné době je předním teoretikem neo-eurasijství Alexandr Dugin, ruský politický analytik a geopolitik, který je známý především svými fašistickými názory. „Agresivita neo-eurasijství se projevuje mimo jiné pozitivní referencí Alexandra Dugina na nacistické myšlenky, Třetí říši a ruský neonacismus“ (Umland, 2009, s. 1). Alexandr Dugin významně rozpracoval původní teorii eurasijství a v současné době je jejím hlavním ideologem, jehož eurasijská vize prohlašuje objevení nové ruské – eurasijské identity a prosazuje ideu vytvoření eurasijského impéria pod vedením Ruska, jejíž hlavní misí je boj proti atlantismu, monopolarismu a liberálním hodnotám Spojených států (Kipp, 2002, s. 10). Pro nejlepší pochopení všech aspektů ideologie Alexandra Dugina musíme zkoumat jeho myšlenky skrze prizma geopolitiky, ve kterých tvrdí, že světová politická scéna se nachází pod permanentním strategickým vlivem prostředí a geografické polohy států. Podle Dugina je geopolitická skutečnost světa fundamentem ruské bezpečnostní a zahraniční politiky, a proto je zároveň důležitým faktorem určujícím budoucí vývoj Ruska, za jehož hlavní cíl považuje vytvoření eurasijské unie a boj proti atlantickému globalismu (Kipp, 2002, s. 16).

V kontextu dané práce je ideologická vize Dugina důležitá ve smyslu jejího propojení s tématem moderního ruského imperialismu, který lze považovat za jeden z charakteristických rysů současného ruského nacionalismu (Kuzio, 2016, s. 5). Navíc s fenoménem ruského nacionalismu je také spojena ideologie nacionálního bolševismu, jehož předním teoretikem byl právě Alexander Dugin, který spolu se spisovatelem Eduardem Limonovem založil v

roce 1993 v současné době ilegální Nacionálně bolševickou stranu Ruska, z níž později vystoupil (Kipp, 2002, s. 17).

Nicméně vztah Dugina k nacionálnímu bolševismu do značné míry odráží jeho pozdější názory a myšlenky, které přispěly k rozpracování teorie eurasijství. Například při popisování charakteru nacionálního bolševismu v Rusku Dugin zdůrazňoval jeho eurasijské a imperialistické rysy, které jsou symbioticky propojeny s historicky podmíněnou mesiášskou rolí ruského národa, jehož jednota je dána společnými duchovními a kulturními ideály, nikoli principem jedné etnické příslušnosti. Podle Dugina byl ruský nacionalismus stejně jako bolševismus vždy „integrační, supraetnický, etický a mesiášský“ (Dugin, Arctogaia). Podobný důraz na ideologickou významnost multietnického charakteru Ruské federace a „nadřazenost“ ruského národa ze strany předního ruského „politického myslitele“, stejně jako ze strany putinovského režimu, můžeme považovat za jasné důkazy dokazující tendenci k návratu moderního ruského politického myšlení k hodnotám nacionalismu a imperialismu minulosti.

V kontextu současné ruské politiky je důležitá také autorita Alexandra Dugina, který je považován za velice populární figuru v nejvyšších politických kruzích Ruské federace (Kuzio, 2016, s. 5). Blízké kontakty Dugina s různými politickými představiteli nejsou omezené pouze na Ruskou federaci, ale zahrnují také mnoho podporovatelů v zahraničí. Navíc na seznamu členů Nejvyšší rady mezinárodního eurasijského hnutí, dostupného na oficiálních stránkách Alexandra Dugina lze najít pozoruhodně velké množství jmen nejen ruských politiků, ale i významných představitelů jiných sociálních sfér jako například kultury, médií a náboženství (Umland, 2009, s. 6). Můžeme dokonce říci, že filozofie Alexandra Dugina inspiruje Ruskou vládu a s velkou pravděpodobností ovlivňuje i zahraniční politiku státu v otázkách agresivní expanze a budování takzvaného „Velkoruska“, protože známým faktem jsou také úzké vazby Dugina s vojenskou elitou, která se inspiruje jeho díly na téma vojenské strategií a geopolitiky, jako například „Základy geopolitiky“ z roku 1997, ve kterých autor mimo jiné vyzývá k vytvoření imperiální armády, jež by byla schopna odolat armádě Spojených států (Kipp, 2002, s. 18).

K myšlence moderního ruského imperialismu přispívá také koncepce „ruského světa“, která se stala důležitým nástrojem pro šíření a popularizaci image Ruska ve světě. Prostřednictvím organizace „Russkiy Mir Foundation“ (doslova „Nadace ruského světa“),

kteřá je zaměřena na podporu etnických Rusů, ruského jazyka a kultury po celém světě, Ruská federace ovlivňuje rusky mluvící lidi v různých zemích, zejména ty, kteří tvoří významnou ruskou diasporu (Kuzio, 2016, s. 3). Tato organizace spolu s velkým množstvím charitativních organizací a různými odbory veteránů podporovaných ruskou vládou jednoduše prosazují ruské „politické myšlení“ v zahraničí. Podle Michala Kozdry je „Russkiy Mir“ projektem formování ruské identity nové generace, který slouží ideologickému sjednocení států post-sovětského prostoru. Tento koncept si klade za cíl vytvořit supranacionální ruskou civilizaci, která sjednotí etnické Rusy, ruskou diasporu a lidi, kteří se zajímají o ruskou kulturu (Kozdra, 2018, s. 4-5).

Závěr

Ruský nacionalismus je extrémně komplexním a specifickým jevem, který má svůj původ v neméně složitých dějinách ruského státu. Formování moderní povahy ruského nacionalismu probíhalo za různých politických podmínek, vznikajících v určitých etapách historického vývoje ruského národa. Tyto podmínky následně vedly k vytvoření řady prvků sebepojetí charakteristických pro ruského člověka, které tvoří základ ruské mentality.

Cílem dané práce bylo popsat charakter současného ruského nacionalismu, objasnit jeho původ a definovat příčiny, které ovlivnily formování jeho moderní povahy. První kapitola se zabývala rozбором nejdůležitějších etap ruských dějin, jež byly určující pro formování ruské národní identity. Druhá kapitola obsahuje teoretické vymezení jevu nacionalismu, vysvětlení obecné logiky nacionalismu a nacionalistických sentimentů pomocí modernistické teorie Ernesta Gellnera. Gellnerovo pojetí nacionalismu bylo následně doplněno o primordialistickou vizi Anthony D. Smithe za účelem podrobnějšího zamyšlení se nad otázkou původu nacionalismu a vysvětlení konkrétního fenoménu ruského nacionalismu na základě teoretické symbiózy de facto protichůdných názorů dvou autorů. Důležitou částí druhé kapitoly byl rozbor prvků klíčových pro moderní povahu ruského nacionalismu a ruské mentality, což jsou tradice autokracie, velikost teritoria, pravoslavná církev a multinárodní složení obyvatelstva ruského státu. Na základě těchto prvků pojednává třetí kapitola o putinismu jako fenoménu, jenž představuje současnou povahu ruského nacionalismu. Putinovský režim se ve své politice řídí především „tradičními“ ruskými hodnotami, které jsou produktem historického vývoje a jsou zároveň charakteristické pro ruskou identitu, o kterou se režim opírá, jelikož jistá „pasivita“ ruské mentality zajišťuje jeho přežití – lze to spatřit v historicky silné tradici autokracie v Rusku, vzhledem ke které si Vladimír Putin vytvořil obraz nového ruského cara. Specifické prvky ruské mentality jsou také přímo spojené s agresivitou putinovského režimu na mezinárodním poli, protože historická „rozsáhlost“ ruského území je katalyzátorem imperialistických tendencí jak v nejvyšších politických kruzích Ruské federace, tak i v myšlení obyvatelstva (Ištók a Plavčanová, 2013). Tradičně multietnické složení Ruska od období Moskevského velkoknížectví až po současnost je hlavní příčinou, proč lze moderní ruský nacionalismus označit jako občanský a nikoli etnický. Putinismus se hodně věnuje konstantnímu zdůrazňování multikulturnosti Ruské federace, což vede k vývoji „imperiálního

nacionalismu“, který se stal pro ruskou zahraniční politiku typickým jevem (Oliker, 2017, s. 5). Imperialistické tendence v politice Ruské federace jsou také velmi podporované politickým myšlením Alexandra Dugina, předního ruského teoretika neo-eurasijství, a ideologickým konceptem „ruského světa“, prosazovaného ruským režimem. Co se týká posledního prvku charakteristického pro ruskou společnost, je jím pravoslavní církev, kdy lze říct, že současná ruská církev prosazuje kult „nového ruského autokrata“ spolu s myšlenkou neomylnosti ruské vlády především mezi pravoslavnými křesťany, a její historicky autoritativní pozice v ruské společnosti umožňuje církvi ovlivňovat i obyvatelstvo, které není velmi nábožensky založené (Christy, 2018).

V této práci jsem si položila dvě výzkumné otázky. První výzkumná otázka zněla: „Je vzestup ruského nacionalismu podmíněn historicko-politickými faktory? Pokud ano, jakými?“. Na základě výsledků dosažených při rozboru etap klíčových pro formování národní identity ruské historie jsem došla k závěru, že v mentalitě ruského národa jsou zakotvené určité prvky, jež pozoruhodně silně ovlivňují ruskou sebeidentifikaci a jsou zároveň hlavními aktéry historického formování ruského charakteru a jeho specifických vlastností, které lze vidět v současné době. Další výzkumná otázka zněla: „Jaké formy nacionalismu jsou typické pro moderní Rusko?“ a byla zaměřena na konkrétní moderní povahu ruského nacionalismu, který je ve dnešním Rusku představen fenoménem putinismu, který byl v poslední kapitole vysvětlen pomocí specifík ruské mentality.

V současné době se zdá, že se Ruská federace nebojí zhoršit své vztahy se západní komunitou, pokud jde o prosazování zájmů Kremlu v mezinárodní politice a zachování jejího vlivu jakýmkoli prostředky. Zahraniční politika Ruské federace vedena putinovským režimem je charakterizována „revoluční expanzí“ moderního ruského státu (Apetroe, 2016). Tato skutečnost přináší mnoho výzev pro budoucnost postsovětského prostoru a světového míru vůbec. Rusko se rozhodně vrátilo ke svým praktikám z éry Studené války, jež jsou v současnosti ještě výraznější než před 25 lety (Applebaum, 2018). Dnešní Ruská federace je řízena moderním nacionalismem a imperialistickými ambicemi, takže její zahraničně-politické kroky mohou být ještě méně předvídatelné než v minulosti. Právě v oblasti praktické politiky spočívá důležitost tématu ruského nacionalismu a jeho vědeckého výzkumu.

Summary

Russian nationalism is an extremely complex and specific phenomenon that has its origin in the equally complex history of the Russian state. Shaping of the modern nature of Russian nationalism took place under various political conditions arising at certain stages of the historical development of the Russian nation. These conditions subsequently created a number of unique elements of self-understanding, which form the basis of Russian mentality.

The aim of this work was to describe the character of contemporary Russian nationalism, to clarify its origins and to define causes, which influenced the formation of its modern nature. First chapter was dedicated to the most important stages of Russian history, which were decisive for the formation of Russian national identity. Second chapter was devoted to theoretically defining the phenomenon of nationalism, explaining its general logic and analyzing key elements of Russian mentality, which are autocracy, size of the territory, Orthodox Church and multinational composition of the Russian state. Based on these elements, the third chapter of this work discusses Putinism as a phenomenon that represents the current nature of Russian nationalism, as the Putin regime combines all traditional elements of the Russian mentality in itself.

Nowadays, it seems that Russian Federation is not afraid to worsen its relations with the Western community when it comes to pursuing Kremlin interests in international politics and defending its influence by any means. The foreign policy of the Russian Federation, guided by the Putin regime, which mainly affects neighboring countries, can be characterized as the „revolutionary expansion“ of the modern Russian state (Apetroe, 2016). This brings many challenges to the future of the post-Soviet space and world peace at all. Russia has certainly returned to its Cold War era practices, which are now even more powerful than 25 years ago (Applebaum, 2018). Modern nationalism and imperialist ambitions guide contemporary Russian Federation, so its foreign policy may be even less predictable than ever. Therefore, it is precisely the field of practical policy, which makes the topic of Russian nationalism and its scientific research important.

Použitá literatura

APETROE, Alexandru Constantin (2016): Hybrid Warfare: From „War During Peace“ to „Neo-Imperialist Ambitions“. The Case of Russia. *Online Journal Modelling the New Europe* [online]. vol. 21, ss. 97-128. [cit. 2019-04-26]. ISSN 22470514.

APPLEBAUM, Anne (2018): Putin's Grand Strategy. *South Central Review* [online]. vol. 35, no. 1, ss. 22-34. [cit. 2019-04-28]. ISSN 07436831.

BRUBAKER, Rogers a Frederick COOPER (2000): Beyond "Identity". *Theory and Society* [online]. vol. 29, no. 1, ss. 1-47. [cit. 2019-07-21]. ISSN 03042421.

CHRISTY, Tatiana (2018): The Russian Church as Putin's Weapon of Influence. *New American* [online]. vol. 34, no. 15, ss. 19-23. [cit. 2019-05-18]. ISSN 08856540.

DUNCAN, J. S. Peter (2005): Contemporary Russian Identity between East and West. *The Historical Journal* [online]. vol. 48, no. 1, ss. 277-294. [cit. 2019-04-29]. DOI: 10.1017/S0018246X04004303. ISSN 0018246X.

FISH, M. Steven (2017): What is Putinism? *Journal of Democracy* [online]. vol. 28, no. 4, ss. 61-75. [cit. 2019-04-26]. DOI: 10.1353/jod.2017.0066. ISSN 10455736.

GELLNER, Ernest André (2003): *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 8073250233.

GELLNER, Ernest André (1983): *Nations and nationalism*. Oxford: Basil Blackwell. ISBN 0631130888.

GUDKOV, Lev (2011): The Nature of Putinism. *Russian Politics and Law* [online]. vol. 49, no. 2, ss. 7-33. [cit. 2019-04-26]. ISSN 10611940.

HALE, E. Henry (2011): The Myth of Mass Russian Support for Autocracy: The Public Opinion Foundations of a Hybrid Regime. *Europe-Asia Studies* [online]. vol. 63, no. 8, ss. 1357-1375. [cit. 2019-04-29]. DOI: 10.1080/09668136.2011.601106.

HARRIS, Erika (2009): *Nationalism: Theories and Cases*. Edinburgh: Edinburgh University Press. ISBN 0748615598.

HELLIE, Richard (2005): The Structure of Russian Imperial History. *History and Theory* [online]. vol. 44, no. 4, ss. 88-112. [cit. 2019-07-26]. ISSN 00182656.

IŠTOK, Robert a Dominika PLAVČANOVÁ (2013): Russian Geopolitics and Geopolitics of Russia. Phenomenon of Space. *European Journal of Geopolitics* [online]. vol. 1, ss. 61-94. [cit. 2019-05-11]. ISSN 23538554.

KALDOR, Mary (2004): Nationalism and globalisation. *Nations and Nationalism* [online]. vol. 10, no. 1-2, ss. 161–177. [cit. 2019-07-25]. DOI: 10.1111/j.1354-5078.2004.00161.x. ISSN 13545078.

KAPPELER, Andreas (2001): *The Russian Empire: a multiethnic history*. London: Longman. ISBN 0582234158.

KIPP, W. Jacob (2002): Aleksandr Dugin and the ideology of national revival: Geopolitics, Eurasianism and the conservative revolution, *European Security* [online], vol. 11, no. 3, ss. 91-125. DOI: 10.1080/09662830208407539.

KIVELSON, Valerie (1997): Merciful father, impersonal state: Russian autocracy in comparative perspective. *Modern Asian Studies* [online]. vol. 31, ss. 635-663. [cit. 2019-06-24]. ISSN 0026749X.

KOLSTØ, Pål a Helge BLAKKISRUD (2016): *The new Russian nationalism: imperialism, ethnicity and authoritarianism 2000-15*. Edinburgh: Edinburgh University Press. ISBN 9781474410427.

KOZDRA, Michał (2018): The Boundaries of Russian Identity Analysis of the Concept of Russkiy Mir in Contemporary Russian Online Media. *Lingua Cultura* [online]. vol. 12, no. 1, ss. 61-66. [cit. 2019-07-01]. DOI: 10.21512/lc.v12i1.2004. ISSN 19788118.

KUZIO, Taras (2016): Nationalism and authoritarianism in Russia: Introduction to the special issue. *Communist and Post-Communist Studies* [online]. vol. 49, no. 1, ss. 1-11. [cit. 2019-04-28]. DOI: 10.1016/j.postcomstud.2015.12.002. ISSN 0967067X.

LOTMAN, Mihhail (2017): History as geography: In search for Russian identity. *Σημειωτική - Sign Systems Studies* [online]. vol. 45, no. 3-4, ss. 263-283. [cit. 2019-05-10]. ISSN 14064243.

LYUTKO, I. Eugene (2017): Church History and the Predicament of the Orthodox Hierarchy in the Russian Empire of the Early 1800s. *Slověne* [online]. vol. 6, no. 2, ss. 385-399. [cit. 2019-07-26]. ISSN 23040785.

MALINOVA, Olga (2014): Obsession with status and resentment: Historical backgrounds of the Russian discursive identity construction. *Communist and Post-Communist Studies* [online]. vol. 47, no. 3-4, ss. 291-303. [cit. 2019-05-14]. DOI: 10.1016/j.postcomstud.2014.07.001. ISSN 0967067X.

MASLOVSKII, Mikhail (2015): The Soviet Model of Modernity and Russia's Post-communist Political Transformations. *Historická sociologie / Historical Sociology* [online]. vol. 2, ss. 45-60. [cit. 2019-06-20]. ISSN 18040616.

MOSKWA, Dagmara (2018): Rewriting Russian history. *New Eastern Europe* [online]. vol. 30, no. 1, ss. 22-28. [cit. 2019-07-26]. ISSN 20837372.

OLIKER, Olga (2017): Putinism, Populism and the Defence of Liberal Democracy. *Survival* [online]. vol. 59, no. 1, ss. 7-24. [cit. 2019-04-26]. DOI: 10.1080/00396338.2017.1282669. ISSN 00396338.

PAPKOVA, Irina a Dmitry P. GORENBURG (2011): The Russian Orthodox Church and Russian Politics. *Russian Politics* [online]. vol. 49, no. 1, 3-7. [cit. 2019-05-10]. DOI: 10.2753/RUP1061-1940490100. ISSN 10611940.

RASKIN, Dimitri I. (2008): Russian Nationalism and Issues of Cultural and Civilizational Identity. *Russian Politics* [online]. vol. 46, no. 6, ss. 28-40. [cit. 2019-06-02]. DOI: 10.2753/RUP1061-1940460603. ISSN 10611940.

RENTZ, Bettina (2016): Russia and „hybrid warfare“. *Contemporary Politics* [online]. vol. 22, no. 3, ss. 283-300. [cit. 2019-04-26]. DOI: 10.1080/13569775.2016.1201316. ISSN 13569775.

RIASANOVSKY, Nicholas V. a Mark D. STEINBERG (2005): *A history of Russia*. 7th ed. New York: Oxford University Press. ISBN 0195153936.

RIASANOVSKY, Nicholas V. (2005): *Russian identities: a historical survey*. New York: Oxford University Press. ISBN 0195156501.

RICHEY, Mason (2018): Contemporary Russian revisionism: understanding the Kremlin's hybrid warfare and the strategic and tactical deployment of disinformation. *Asia Europe Journal* [online]. vol. 16, no. 1, ss. 101-113. [cit. 2019-05-20]. DOI: 10.1007/s10308-017-0482-5.

ROSIÈRE, Stéphane a Reece JONES (2012): Teichopolitics: Re-considering Globalisation Through the Role of Walls and Fences. *Geopolitics* [online]. vol. 17, no. 1, ss. 217-234. [cit. 2019-04-28]. DOI: 10.1080/14650045.2011.574653. ISSN 14650045.

SMITH, Anthony D (1988): *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell Publishers. ISBN 0-631-16169-4.

SUSLOV, M. D. (2014): "Holy Rus": The Geopolitical Imagination in the Contemporary Russian Orthodox Church. *Russian Politics* [online]. vol. 52, no. 3, ss. 67-86. [cit. 2019-05-25]. DOI: 10.2753/RUP1061-1940520303. ISSN 10611940.

UMLAND, Andreas (2009): Pathological Tendencies in Russian Neo-Eurasianism: The Significance of the Rise of Aleksandr Dugin for the Interpretation of Public Life in Contemporary Russia. *Russian Politics and Law* [online]. vol. 47, no. 1, ss. 76-89. [cit. 2019-04-26]. ISSN 10611940.

WILLIAMS, C. Robert (1970): The Russian Soul: A Study in European Thought and Non-European Nationalism. *Journal of the History of Ideas* [online]. vol. 31, no. 4, ss. 573-588. [cit. 2019-07-25]. DOI: 10.2307/2708261. ISSN 00225037.

Wortman, Richard (2013): *Russian Monarchy: Representation and Rule*. Brighton, MA, USA: Academic Studies Press. ISBN 1618112589.

YUREVICH, Andrei V. (2013): Basic Components of National Mentality. *Herald of the Russian Academy of Sciences* [online]. vol. 83, no. 6, ss. 520-528. [cit. 2019-07-10]. DOI: 10.1134/S1019331613060129. ISSN 10193316.

ZHURAVLEV, Denis (2017): Orthodox Identity as Traditionalism: Construction of Political Meaning in the Current Public Discourse of the Russian Orthodox Church. *Russian Politics and Law* [online]. vol. 55 no. 4-5, ss. 354-375. [cit. 2019-06-13]. ISSN 10611940.

ZIMMERMAN, William (2014): *Ruling Russia: Authoritarianism from the Revolution to Putin*, Princeton University Press. ISBN 0691169322.

Internetové zdroje:

DUGIN, Alexandr: Arctogaia. Vlastní internetové stránky, nedatováno. Dostupné z: <http://arctogaia.com/public/eng-bol.htm>

Teze bakalářské práce

Zdůvodnění výběru práce

Hlavním důvodem volby daného tématu je můj vlastní zájem ovlivněný politikou Ruské federace v posledních letech a její agresí vůči Ukrajině. Schopnost ruského nacionalismu ovlivňovat politickou situaci v různých státech a měnit běh dějin je velice zajímavým předmětem. Ruský nacionalismus se odlišuje od proudů nacionalismu v jiných státech, což může částečně vysvětlit logiku chování státu v různých situacích. Proto zkoumání ruského nacionalismu se zaměřením na časové období po rozpadu Sovětského svazu může sloužit k rozšíření vědeckých znalostí o problematice nacionalismu obecně.

Předpokládaný cíl

Hlavními cíli dané práce jsou: popsat charakter ruského nacionalismu v moderním Rusku a najít specifické rysy, které odlišují fenomén ruského nacionalismu od proudů nacionalismu v jiných státech; zjistit konkrétní příčiny vzniku vlny nacionalismu v postsovětském Rusku. Taky se pokusím najít historické podmínky proměny ruské společnosti v moderní době.

Metodologie práce

Při rešerši vhodné odborné literatury pro napsání bakalářské práce budu převážně hledat literaturu v angličtině, aby nedošlo k použití ruské propagandy nebo cizího subjektivního názoru. Ze všech možných pramenů, se budu snažit použít co nejvíce odborných článků vztahujících se k tématu, protože jsou plnohodnotnými akademickými zdroji. Pro podporu argumentu využiji rozhovory s politiky, kteří mohou poskytnout přímý důkaz směřování Ruské federace. Hlavními teoriemi budou v dané práci obecná teorie nacionalismu Ernesta Gellnera a teorie dalších autorů, navazujících na Gellnerovu teorii.

V práci použiji výzkumné otázky, protože podle mého názoru je takový postup vhodnější při práci s kvalitativní metodologií. Myslím také, že výzkumné otázky dávají autorovi více prostoru pro širší pojetí problému. Tento fakt mi umožní obsáhnout větší počet různých faktů a konceptů a práce se tím pádem stane zajímavější. Hlavní výzkumná otázka zní: Jaké formy nacionalismu jsou typické pro moderní Rusko? Bude následovat hierarchicky nižší výzkumná otázka: Je vzestup současného ruského nacionalismu způsoben

historicko-politickými faktory? Jakými?

Hlavní metodou práce bude případová studie. Důvodem zvolení případové studie je zaměření práce na konkrétní časový usek, což je postsovětské Rusko. Pro analýzu historických a faktických dat využiji empiricko-analytický přístup, který zdůrazňuje neutrální postoj vůči zkoumanému problému.

Základní charakteristika tématu

V této práci se budu věnovat otázce fenoménu ruského nacionalismu, jeho příčinám a charakteristickým vlastnostem v postsovětském Rusku. V moderním Rusku nacionalistické myšlenky neustále posilují, a proto je problematika ruského nacionalismu velice aktuální a relevantní. Ruský nacionalismus je těsně propojen se státní ideologií, má velký vliv na politický a občanský život v Ruské federaci, protože vede ke vzniku nízké tolerance a xenofobie ve společnosti. Kromě toho můžeme najít prvky ruského nacionalismu i v jiných státech, kde existuje ruská diaspora. Centrálním tématem dané práce bude proměna společnosti po rozpadu Sovětského svazu, velkoruský šovinismus a putinismus, začínající prvním obdobím prezidenta V. Putina v roce 2000.

Předpokládána struktura práce

Obsahem úvodní kapitoly bude obecná teorie nacionalismu a příklady toho, jak nacionalismus ovlivňuje politiku dnešního Ruska. První kapitola bude obsahovat stručný přehled vývoje ruského státu od Kyjevské Rusi a Ruského impéria až po současnost. Další kapitola bude věnována proměně ruské identity, začínající rozpadem Sovětského svazu a vytvoření konečné varianty ruského nacionalismu. V tomto tématu půjdu dál do hloubky a skončím u fenoménu putinismu – moderním ekvivalentu imperialismu minulosti, dnešní politiky státu a teorie eurasijství A. Dugina v ruském politickém myšlení.

Jako přílohy dané práce použiji různé historické mapy ukazující vývoj ruského státu. Také doplním grafy průzkumu veřejného mínění pro analýzu postojů občanů k vládě a jejich názorů na různé aspekty, které se týkají domácí a zahraniční politiky.